

МВС України
Одеський державний університет внутрішніх справ

Кафедра українознавства

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ З РИТОРИКИ

Методичний посібник

Одеса – 2011

Рекомендовано до друку рішенням Науково-методичною радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
Протокол №

Схвалено і рекомендовано до друку на засіданні кафедри українознавства
Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України
Протокол № 10 від 13 травня 2011 р.

Автор-упорядник: Тягнирядно Є.В., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри українознавства Одеського державного університету внутрішніх справ
МВС України

Рецензенти: Копусь О. А., кандидат філологічних наук, доцент
(Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського)

Мисик С. Г., кандидат філологічних наук, доцент
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

Пояснювальна записка

Ораторське мистецтво – гуманітарна дисципліна, яка становить комплекс знань, умінь і навичок оратора у підготовці й проголошенні переконливої промови. В українській вищій юридичній школі воно є важливим напрямком підготовки висококваліфікованого юриста, а оволодіння основами ораторського мистецтва має велике значення для формування професійних рис фахівців-юристів. У демократичній державі діяльність суддів, працівників прокуратури, міліції, пенітенціарних закладів потребує певних знань у сфері ораторського мистецтва, тому що в юридичній практиці без слова, без його впливу на особистість не обійтися. Навчитися переконливо викладати свою думку можна за допомогою саме ораторського мистецтва, звертаючись і до розуму, і до почуттів людей.

Потрібно зважати на те, що саме мова надає найдосконаліші засоби переконання. Тому студенти та курсанти, що за своєю професійною діяльністю, пов'язані зі спілкуванням з людьми мусять оволодіти навичками культури мовлення та красномовства. А якщо це стосується аргументації, то засоби мовленнєвого переконання набувають особливого значення.

У сучасних умовах суттєво змінилося ставлення до комунікації. Новий комунікативний простір потребує рівноцінних співрозмовників, які не залежать один від одного, і можуть обстоювати у комунікативних процесах власну позицію. На разі ораторське мистецтво як вчення про теорію та практику застосування мовленнєвих, логічних (і позалогічних, передусім — психологічних) засобів переконання не втратила своєї актуальності, а лише набула нового змісту, що пов'язано із новим етапом аргументативної парадигми.

Вивчення курсу ораторське мистецтво передбачає, що студенти та курсанти мають вміти чітко і ясно висловлювати свою позицію, будувати переконливу аргументацію, грамотно критикувати супротивника, знаходити помилки як у власних текстах, так і в текстах інших людей, володіти прийомами переконання, ведення різних типів суперечок тощо.

Все це є нагальною необхідністю розвитку комунікативної культури сучасної людини, зокрема, випускника вищого навчального закладу, який повинен мати не лише ґрунтовну підготовку з обраної спеціальності, а також вміти успішно спілкуватися з іншими людьми.

Курс «Ораторське мистецтво» передбачає 12 годин лекцій та 24 години практичних занять. Методичний посібник має на меті допомогти студентам та курсантам організувати самостійну роботу над засвоєнням теоретичного матеріалу з курсу «Ораторське мистецтво», а також над виробленням вправності у вербальному і невербальному спілкуванні у професійній сфері.

Різноманітні вправи, завдання, запропоновані теми бесід, діалогів, рефератів можуть бути водночас своєрідним орієнтиром для науково-методичних пошуків (як для педагогів, так і студентів).

Мета даного навчального курсу – сформувати у студентів-юристів знання про основи ораторського мистецтва, судового красномовства, особливості впливу однієї людини на іншу, а також високу мовну культуру.

У результаті поглибленого вивчення ораторського мистецтва студенти повинні:

знати: особливості й характеристики етапів діяльності оратора – закони винаходу думки, класифікації родів і видів ораторського виступу; методи розробки концепції виступу; критерії відбору проблем у темі, викриття протиріч у проблемі; загальні принципи побудови публічного виступу; способи викладення матеріалу виступу; способи активізації мислення аудиторії; культуру публічної промови; соціально-психологічні закони спілкування оратора й аудиторії;

характеристику мови щодо акустико-фізіологічних позицій; принципи і способи проведення полеміки; монологічну й діалогічну форми судової промови, особливості підготовки судової промови;

уміти: моделювати спілкування з різними людьми й аудиторіями; будувати тактику виступу й аргументації; знаходити і ліквідовувати логічні помилки публічного виступу; правильно підбирати й застосовувати інтонаційно-виразні засоби мовлення; різноманітити механізм наочності слова; знімати напруження перед виступом; розробляти й вибирати згідно з обставинами справи, характером судового розбору й особливостями аудиторії стратегію і тактику судової промови. Підбираючи матеріал для практичних завдань, ми використовували праці таких вчених як Івакіна Н.Н., Молдован В.В., Абрамович С.Д., Онуфрієнко Г.С.

Розподіл навчального часу за розділами, темами

№ п/п	Тема	Всього годин	У тому числі			
			Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Модульна кр
1.	Історія риторики та ораторського мистецтва.	8	2	4	2	
2.	Підготовка виступу перед аудиторією. Взаємодія оратора й аудиторії	8	2	4	2	
3.	Доказ у публічному виступі. Стратегія і тактика оратора	8	2	4	2	
4.	Елементи художності та літературні прийоми в мові оратора.	10	2	4	4	
5.	Принципи і засоби ведення полеміки.	10	2	4	4	
6.	Судове красномовство. Культура мови юриста. Техніка мовлення юриста	8	2	4	2	
	Разом	54	12	24	16	2

Тема №1. Історія риторики та ораторського мистецтва (4 год.).

Мета: пояснити, що є предметом вивчення риторики як науки; окреслити роль і місце риторики в античному світі, визначити внесок східних слов'ян у розвиток риторики; з'ясувати причину актуальності поновлення статусу риторики як науки та навчальної дисципліни в сучасній Україні.

Теоретична частина:

Розкрити поняття про риторику як наукову та навчальну дисципліну. Дати сутність поняття “красномовство”, “ораторська майстерність”, “риторика”.

Вказати роль ораторської майстерності в комунікативній діяльності людини. Розкрити історію формування та розвитку риторики: започаткування елементів риторики у філософії Давнього Сходу (Індія, Китай); розвиток риторики в античному світі (Сократ, Платон, Аристотель); перші теоретики судового красномовства (Горгій, Лісій, Ісократ Трасімах). Вказати роль Демосфена у становленні ораторського мистецтва. Підбити підсумки античної

риторики: відмежування від філософії, створення масової професії платного вчителя красномовства - софіста, велика кількість риторичних шкіл (грецьких і латинських), багатьох посібників, вироблення особливої публічної мови, введення риторики як основного предмета в утворення (у складі тривіума). Розповіді про ораторську майстерність Цицерона.

Показати відродження риторики в ХХ ст. у США і Франції; спроби відродження теорії ораторського мистецтва у 20-і роки ХХ ст. в Україні; створення першого в світі Інституту живого слова, функціонування лабораторії публічної мови. Опозиція теорії ораторського мистецтва радянському ораторському мистецтву. Вихід з "риторичної кризи" в 1960-1970-і роки. Показати сучасний стан риторики, її роль у практичній діяльності юриста.

Зв'язок риторики з іншими навчальними дисциплінами.

Класифікація видів красномовства: академічне красномовство, політичне красномовство, юридичне (судове) красномовство, церковне красномовство, суспільно-побутове красномовство.

Практичні завдання до теми №1.

1. Підготувати виступи за темами:

- Софісти – творці античної риторики.
 - Сократ як критик софістів.
 - Ісократ – засновник риторичної школи в Афінах.
 - Іван Золотовустий як найвидатніший візантійський проповідник.
 - Цицерон як останній оратор республіканського Риму.
 - Мовотворчість Івана Вишенського.
 - Мовна спадщина Григорія Сковороди.
 - Риторика Києво-Могилянської академії.
 - Феофан Прокопович.
2. Розіграйте скетч-імпровізацію “Сократівський діалог”. Один студент висуває тезу, другий (“Сократ”) задає йому евристичні питання, прагнучи “заплутати” його.
3. Напишіть етюд в дусі софістів, свідомо “видаючи чорне за біле”, на теми: “Насильницька смерть як зло і як благо”; “Чи можна побудувати своє щастя на нещасті ближнього?”.
4. Спробуйте усно (імпровізовано) розвинути тему “До якої епохи ближче уявлення сьгоднішніх людей про ширість оратора – до античної чи середньовічної?”
5. Прочитайте висловлювання видатних людей про ораторське мистецтво і зробіть власні висновки про принципи риторики.

Промова, яка турбується про істину, повинна бути простою і нехитромудрою (*Сенека*). Обов'язок оратора говорити правду (*Платон*). Усякому, хто виголошує промову, треба прилаштовуватися до слухачів, якщо він не хоче слів на вітер кидати (*Сократ*). Багато говорити і багато сказати - не те саме (*Софокл*). Оратор повинен володіти віртуозністю дотепника, думками філософа, образним словом поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка, грою такою, як у найкращих лицедіїв (*Цицерон*). Ясність - ось найкраща прикраса істинно глибокої думки (*Л.Вовенарг*). Добре говорити - значить добре думати вголос (*Ж.Ренар*). Чудова думка втрачає свою цінність, якщо вона погано висловлена (*Вольгер*). Слово, яке не доходить до іншого, мертво (*Г.-Г.Гадамер*). Краще нічого не сказати, ніж сказати нічого (*Г. Сковорода*). Оратори, які ніяк не можуть зупинитися, - справжні мучителі слухачів (*Й.Бехер*).

6. Прочитайте фрагменти з трактату Цицерона і підготуйте повідомлення за темами "Риторична концепція Цицерона", "Цицерон про ораторські достоїнства судових дебатів".

Три трактати про ораторське мистецтво (фрагменти)

...Істинний оратор... своїм впливом і мудрістю не лише собі пошукує почет, а й багатьом громадянам, та й усій державі загалом приносить щастя й добробут.

.. -Досягти цього красномовством може тільки той, хто глибоко зрозумів людську природу, людську душу й причини, які примушують її спалахувати і заспокоюватися.

...Саме промова солідна, пишна, яка відповідає і почуттям, і думкам слухачів, становить невід'ємне надбання оратора.

...Оратору ніяк не можна відмовити у тій перевазі, що ті самі питання, про які філософи розбалакують безсило та блідо, він уміє поставити й обговорити з усією можливою виразністю й приємністю.

Але все ж таки залишаюся при думці, що справжній і досконалий оратор абсолютно про всякий предмет зуміє говорити змістовно й різноманітне.

...Оратором... буде той, хто будь-яке... питання, яке вимагає словесної розробки, зуміє викласти толково, струнко, гарно, пам'ятливо й у достойному виконанні.

Адже між поетом і оратором багато спільного; правда, поет дещо більш скутий у ритмі й більш вільний у вживанні слів; проте багато інших способів прикрашання промови у них є схожими і рівнодоступними їм...

...Неможливо оволодіти мистецтвом слова, не вивчивши попередньо висновків філософії.

...Першою й неодмінною умовою для оратора є природне обдаровання. Для красномовства необхідна особливого роду жвавість (гнучкість) розуму й чуття, яке сприяє швидкому знаходженню у промові будь-якого предмета і робить прикрашання чисельним, запам'ятовування— вірним і міцним. А наука може у кращому випадку розбудити чи зрушити цю гнучкість розуму: але викласти її, подарувати її наука безсила, бо усе це є дари природи... якості, дані людині від природи... — швидкий язик. звучний голос, сильні легені, міцна статура, склад і вигляд усього обличчя й тіла...

...Оратор повинен володіти дотепністю діалектика, думками філософа, словами мало не поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка, грою такою, як у кращих лицедіїв.

...(Ораторові необхідні)... ревність і захоплена любов до справи! Без цього у житті не можна дійти взагалі ні до чого великого, а тим більше до того, до чого ти прагнеш.

...Мета оратора— говорити переконливо... для всякого роду промови предметом служить або питання невизначене, без визначення осіб і часу, або ж одиничний випадок з відомими особами й у певний час.

...Усі сили та здібності оратора служать для виконання таких п'яти завдань: по-перше, він повинен підшукати зміст для своєї промови; по-друге, розташувати знайдене по порядку, зваживши й оцінивши кожен доказ; по-третє, одягти і прикрасити все це словами; по-четверте, зміцнити промову у пам'яті; по-п'яте, виголосити її достойно і приємно. Далі, я дізнався і зрозумів, що перш ніж розпочинати справу, слід на початку промови схилити слухачів на свою користь, далі пояснити справу, після цього з'ясувати предмет суперечки, потім довести те, на чому ми наполягаємо, потім відкинути заперечення; а у кінці промови все те, що говорить на нашу користь, розгорнути й звеличити, а те, що за супротивника, похитнути й позбавити значення. Далі вчився я також правил прикрашання стилю:

вони повідомляють, що висловлюватися ми повинні, по-перше, чисто й правильною латинню, по-друге, ясно й виразно, по-третє, гарно, по-четверте, доречно, тобто відповідно до достоїнства змісту... Не красномовство, отже, виникло з науки, а наука—з красномовства. ...Краща у світі мета — стати хорошою людиною...

... Оратор — це просто людина, яка вмє користуватися у справах судових і громадських словами, приємними для слуху, і судженнями, переконливими для розуму.

...Ораторське мистецтво не повинно бути жалюгідним і блідим, а повинно бути приємним і розцвіченим найрізноманітнішими предметами, тому гарному ораторові слід багато про що почути, багато чого побачити, багато чого осмислити і засвоїти, а також багато чого перечитати, але не привласнювати це собі, а тільки користуватися з чужих запасів. Тобто я визнаю, що оратор повинен бути людиною бувалою, не новачком і не невігласом ні в якому предметі, не чужим і не стороннім у своїй галузі.

...Ніхто ніколи не міг ні пишності, ні переваги у красномовстві здобути без науки про промови і, що ще важливіше, без всебічної освіти.

...У судових дебатах це (ораторське слово—Г.С.) воістину велика й чи не і найвеличніша з усіх людських праць. Там єдиною мірою ораторського достоїнства в очах нетямущих є кінцева перемога; там перед тобою озброєний супротивник, якого слід побивати й відбивати; там частенько той, кому належить вирішувати справу, є неприхильним і гнівним або навіть другом твоєму супротивникові і ворогом тобі; і ось тоді ти повинен своїм словом переконати його, заспокоїти чи схвилювати і взагалі усіма способами налаштувати відповідно до обставин, перетворюючи в ньому ненависть у дружбу: ти повинен начебто за допомогою якоїсь механіки то напружити його душу аж до суворості, то розслабити до поблажливості, то збудити у ньому сум, то радість; повинен пускати у справу всю силу думок, всю вагомість слів. До цього має приєднатися виконання, то різноманітністю не припускає втоми. повне природності (За Г.Сагач).

7. Чи доводилося вам слухати мітингові промови? Якщо так, то з'ясуйте, чим вони відрізняються від парламентських.

8. Пригадайте вітальні промови, які вам доводилося чути, і порівняйте їх з іншими жанрами соціально-побутового виду публічного мовлення. З'ясуйте спільне та відмінне між ними.

9. Прочитайте наведені тексти публічних промов і визначте вид та жанр ілюстрованого ними публічного мовлення. Сформулюйте цілі та прокоментуйте засоби цих промов. Запропонуйте заголовки до промов.

• Усім, хто слів наших слухає тут і кому їх чути доведеться, ознаменуємо: Україна, мати наша рідна, кличе в потребі синів своїх усіх станів на рятунок. Нікому вона прислуги не забуде, за кров, за неї пролиту, нагородить, за голову, за неї положену, дітям і онукам віддячить, щирим словом спогадає, від ганьби й непам'яті героїв своїх спасе. Хто часу грізного не проспить, не прозіває, той частку свою з нашої перемоги поже. Вільним обивателем Речі Посполитої козацької кожний стане, на своєму й для себе працюватиме, нікому не кланяючись, нікому не потураючи. Сан духовний в шані і повазі житиме, стан лицарський слави військової заживатиме, міщанам їх право магдебурзьке гарантуємо, а народові посполитому землі, скільки треба, за чинші господарські й податі на оборону забезпечимо! — Потім Богдан Хмельницький упав на одне коліно, поклав пальці правої руки на Євангеліє і з натхненням почав проказувати за панотцем:

—Я, Богдан Зіновій, двох імен Хмельницький; лицар, писар і сотник, пан на Суботові, а віднині гетьман усього війська Запорозького, присягаю Богові, о трійці єдиному, вірно і невідступне при справі батьківщини нашої України до скончання віку стояти, з ворогами аж до перемоги прапорів наших битись, ні життя, ні майна свого не жалючі... (П.Панч)

Хай живе козацтво

"Росли звитяжні хлопці-козаки.

Походами ходила аж до моря.

Під шаблями мужніли юнаки,—

На рідну землю не пускали горя...

Біля Котельви, між Полтавою та Охтиркою, знайдено рештки міста Гелону, якому більше 20000 років. Розшифровані клинописні глинобитні таблички, які свідчать про дуже високий рівень розвитку тої цивілізації: точні обсерваторії, календар, набагато досконаліший від нашого Григоріанського, магічна філософія вищої духовності. Обряди і звичаї Праукраїнців будувалися згідно з космічними ритмами Сонця і Місяця. Число "Пі" виражене в 60-й системі з точністю до 10 знаків...

Праукраїнська цивілізація розносила свою високу культуру по всьому світі.

Праукраїнці-розселені-роксоляни дійшли до Єгипту та Індії, дали початок для розвитку тубільців: бойове мистецтво, могутня духовність, національна культура. Але та держава втратила цілісність і силу, розпалася на безліч малих держав.

Запорозька Січ— міні-макет тої потужної Праукраїни. Козацький лицарський Кодекс: патріотизм, відданість своїй землі, своєму народові. Православній вірі. Обов'язковим було володіння українською мовою. У козаки могли прийняти й людину іншої національності, але лише в тому разі, якщо вона прийняла віру і навчилася української.

З давніх-давен наші Прапредки законодавчо установили в своїх молитвах славити героїв роду, свою націю, подвиги своїх предків, — бо ментальність і духовність кодуються на генетичному рівні і передається у спадок молекулою ДНК, яка запрограмована на рідні молитви, що дають нації здоров'я, силу духу, почуття власної гідності. Хіба можна не звертати увагу на ці природні цінності? Знищувати генетичний апарат людини — значить, приректи її на хвороби і смерть. Знищувати національний менталітет — це знищувати природу, що є найбільшим злочином.

...Якщо козака на Січі обирали отаманом-курінним, чи навіть кошовим, він після цього продовжував жити в тому ж курені, спати на тому ж самому місці поруч з тими самими людьми, що і раніше, їсти разом з ними з одного казана. Отаман ніколи не мав окремого "кабінету", так само як і інша січова старшина. До нього міг підійти зі своєю справою будь-який козак, усі питання вирішувались негайно й гласно, на людях.

Світлий бік характеру запорозьких козаків становили їх добродушність, безкорисливість, щедрість, схильність до щирої дружби, яка так високо цінувалась на Запорожжі.

...Козак високо тримав свою людську й національну гідність, ні до кого не підлабузнювався, знав свої права й умів їх відстояти. Навіть пізніше, коли з козацькою державою було покінчено, козацький стан продовжував боронити свої права. Козаки ніколи не були й не могли бути чиймись кріпаками. У деяких селах ще і в

1922-23 рр. нащадкам козаків записували у свідоцтво про народження "козак". Хто ж тепер робить із нас космополітів, людей без роду і племені, без Віри і без нації?

290 років тому, 25 травня 1709 року, за наказом московського царя Петра Кривавого московські війська вперше зруйнували Запорозьку Січ, бо окупанти не могли бути спокійними доти, доки живі були козаки, які були готові в будь-який момент стати на збройний захист своєї землі, свого народу проти будь-якого нападника.

Яким має бути сучасне, відновлене українське козацтво? Щоб відповісти на це питання, потрібно згадати основні принципи устрою козацького Кодексу: патріотизм, духовність, демократизм, чесність, сміливість і військова доблесть.

...Віра минулого створила українську націю. Наше спасіння в тому, щоби набратися побільше духу і прояснити розум. Внутрішнє чисте Сонце-Світло в серці кожного українця. Це почуття Любові і є Богом. Саме це і є усвідомлення Всевишнього Розуму і диво відчуття носія енергії— Ефіру-Етеру-Духу.

...Слово— українському бойовому козацтву. Хай українська козацька потужна пісня-молитва полонить серця, відкриті для високого кохання, для прагнення відродити націю-державу майбутнім поколінням, для здоров'я і щастя! (В. Рижов).

- ...Ядерна зброя розділяє людство, загрожує йому. Але є мирне використання ядерної енергії, яке повинно сприяти об'єднанню людства. Дозвольте мені сказати декілька слів з цієї теми, пов'язаної з основною метою форуму.

Цими днями у виступах учасників багато разів згадувалась катастрофа в Чорнобилі, яка є прикладом трагічної взаємодії недосконалості техніки й людських помилок.

Не можна все ж таки переносити на мирне використання ядерної енергії те вороже, яке люди вправі мати до її воєнного застосування. Людство не може обійтися без ядерної енергетики. І тому ми зобов'язані знайти таке рішення проблеми безпеки, яке повністю виключило б можливість повторення чого-небудь подібного чорнобильській катастрофі як результат помилок, порушення інструкцій, конструктивних дефектів і технічних неполадок.

Таке кардинальне рішення — розміщення ядерних реакторів під землею на глибині, яка виключає виділення радіоактивних продуктів у атмосферу при будь-якій аварії. ...Ідея підземного розташування ядерних ракет не нова, проти неї висуваються міркування економічного характеру. Насправді ж з використанням сучасної землерійної техніки ціна буде, я певен, прийнятною. Жаліти ж гроші на запобігання радіаційних катастроф не можна. Я вважаю, що всесвітня громадськість, що турбується можливими наслідками мирного використання ядерної енергії, повинна зосередити свої зусилля не на спробах зовсім заборонити ядерну енергетику, а на вимогах забезпечити її повну безпеку (А. Сахаров). •

Присяга співробітника органів внутрішніх справ України

Я, вступаючи на службу до органів внутрішніх справ України, складаю Присягу й урочисто клянуся завжди залишатися відданим народові України, суворо дотримуватись її Конституції та чинного законодавства, бути гуманним, чесним, сумлінним і дисциплінованим працівником, зберігати державну і службову таємницю.

Я присягаю з високою відповідальністю виконувати свій службовий обов'язок, вимоги статутів і наказів, постійно вдосконалювати професійну

майстерність та підвищувати рівень культури, всіляко сприяти зміцненню авторитету органів внутрішніх справ.

Клянуся мужньо і рішуче, не шкодуючи своїх сил і життя боротися із злочинністю, захищати від протиправних посягань життя, здоров'я, права й свободи громадян, державний устрій і громадський порядок.

Якщо ж я порушу цю Присягу, то хай мене покарають за всією суворістю закону (*Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1991 р. №382*).

• Панове судді!

Перед вами пройшли всі підсудні — люди, позбавлені честі і совісті, які втягнули світ у безодню нещастя і страждань, які заподіяли величезне лихо власному народові.

Політичні авантюристи, які не зупинялися ні перед якими злодіяннями для досягнення своєї злочинної мети, підлі демагоги, які приховували свої розбійницькі плани брехливими ідеями, кати, які убили мільйони невинних,— вони об'єдналися у зграю змовників, захопили владу і перетворили апарат німецької держави у знаряддя своїх злочинів.

Нині настав час розплати.

Протягом дев'яти місяців ми спостерігали колишніх правителів фашистської Німеччини. Перед лицем Суду, на лаві підсудних, вони принишкли і присмирніли. Деякі з них навіть засуджували Гітлера. Але вони картають зараз Гітлера не за провакацію війни, не за вбивство народів і пограбування держав. Одного, чого вони не можуть вибачити, — це поразки.

Разом з Гітлером вони були готові знищити мільйони людей, поневолити все передове людство для досягнення злочинної мети світового панування.

Але інакше судила історія: перемога не прийшла слідами злодіянь. Перемогли волелюбні народи, перемогла правда, і ми горді тим, що Суд Міжнародного Військового Трибуналу — це Суд волелюбних народів, які перемогли.

Захисники підсудних говорили про гуманність. Ми знаємо, що цивілізація і гуманність, демократія і гуманність, мир і гуманність— нероздільні. Але як борці за цивілізацію, демократію і мир, ми рішуче відкидаємо нелюдський гуманізм, уважний до катів і байдужий до їх жертв. Захисник Кальтенбруннера навіть говорив тут про людинолюбство. У поєднанні з іменем і справами Кальтенбруннера слова про любов до людини звучать блюзнірськи.

Пан голова! Панове!

Виступаючи на цьому Суді від імені народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік, я вважаю повністю доказаними всі обвинувачення, пред'явлені підсудним. І в ім'я істинної любові до людства, якою сповнені народи, які принесли величезні жертви для порятунку миру, свободи і культури, в ім'я пам'яті мільйонів невинних людей, загублених бандою злочинців, які стали перед Судом передового людства, в ім'я щастя і мирної праці майбутніх поколінь— я закликаю Суд винести всім без винятку підсудним вищу міру покарання — смертну кару,

Такий вирок усе передове людство зустрине схвально (*Р.Руденко*)

10. Подані прізвища необхідно записати в хронологічній послідовності.

Кирило Туровський, Сократ, Д.Карнегі, М.В.Ломоносов, Перикл, Цицерон, Е.В.Клюєв, А.А.Мурашов, Лісій, Квінтіліан, К.П.Зеленецький, В.Гофман.

11. Написати прізвища риторів таких праць:

“Слово про закон і благодать”, “Духовний регламент”, “Про вінок”, “Оратор”, “О пристойності випадку”, “загальна риторика”, “Лебід”, “Сказання про сім вільних мудроців”.

12. Кому належать слова:

“Обов’язок оратора говорити правду”, “Заговори, щоб я тебе побачив”, “Багато говорити і багато сказати не є те саме”, “Найбільша цінність оратора – не тільки сказати те, що потрібно, але і не сказати того, чого не треба”.

13. Підготуватися до гри «Вирішення риторичних проблем». Продумати, яку проблему вам найважче подолати під час підготовки та виголошення публічної промови. Заготовити чистий папір.

14. Пояснити значення таких термінів: активізація аудиторії, аргумент, аудиторний шок, благозвучність, висота голосу.

Література

1.Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова/ С.Д. Абрамович – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

2.Коні А. Як привернути й утримати увагу аудиторії // Закон і бізнес. – 2004. № 36. – С. 17.

3.Марфін М.І. Проблеми лектора-початківця вищого навчального закладу // Безпека життєдіяльності. – 2006. № 10. - С. 33 – 36.

4. Молдован В.В. Риторика: загальна та судова/ В.В. Молдован – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 318 с.

5. Москаль Р. Професійна лексика та юридична техніка як засоби професійного успіху юриста // Юрид. вісн. України. – 2002. № 51. - С. 9.

6.Осипова Н.П., Воднік В.Д., Васильєв Г.Ю. та ін. Ораторське мистецтво/ Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г.Ю. Васильєв – Х.: Одиссей, 2005. – 144 с.

7. Овчиннікова А.П. Тенденції розвитку сучасної риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. - С.69 – 74.

8. Овчиннікова А.П. Формування традицій мовного дискурсу в Україні // Там же. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.58 – 63.

9. Писаренко Л.М. Мова як чинник формування ментальності юристів //Там же. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.63 – 67.

10. Радзвілл А. Мистецтво риторики або допомога юристу побудувати будь-який виступ // Юрид. журнал. – 2005. № 8. – С. 132 – 135.

11. Романова М.В. До питань риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С. 935 – 937.

12. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника/ А. С. Токарська, І. М. Кочан – Л.: Світ, 2003. – 312 с.

Тема №2. Підготовка виступу перед аудиторією (4 год.).

Мета: Формувати комунікативні вміння; розвивати увагу, пам’ять, мислення, мовлення, збагачувати й активізувати словниковий запас курсантів та студентів.

Теоретична частина:

Розкрити етапи підготовки промови: вибір теми, підбір необхідного матеріалу, зміст публічного виступу, складання плану, розподіл зібраного матеріалу в необхідній логічній послідовності. Літературна обробка мови, насичення її змісту. Заучування, запам’ятовування тексту мови. Проголошення промови з відповідною інтонацією, мімікою, жестами. Пояснити зміст слів: тема, тематика, підтема, мікротема, фактори успіху теми, "розкрита тема" та "нерозкрита тема".

Складання плану: простий, складний, цитатний план. Поясніть, з чого складається промова: вступ (зацікавлення), основна частина (опис, оповідь та міркування (хрія), висновки (переконання).

Як треба збирати матеріалу? Матеріал з власного життя: власні думки, спостереження, емоції. Матеріал, що містить чужий досвід: книги, журнали, газети, випадки з життя знайомих, друзів. Систематичний каталог. Алфавітний каталог. Дві системи бібліографічного опису: повна та скорочена. Етапи роботи з літературою: читання – відбирання, читання – ознайомлення, читання – вивчення. Розкрити значення фактографічного конспектування, вільного конспектування, оцінного конспектування, творчого конспектування, лекторського конспектування, розсипного конспекту. Система поширених складових частин слова, які допомагають зрозуміти його значення. Приклад у виступі. Використання наочного матеріалу. Висловлення авторитетних людей (цитати). Основні завдання збору матеріалу.

Запис промови. Композиція виступу. Поясніть структуру виступу: вступ, основна частина і висновок. Вступ. Основний зміст вступу - введення в тему. Основна частина. Вимога до композиції. Спосіб викладу теми. Основні способи викладу теми: ступеневий, концентричний, спіральний, хронологічний, логічний, дедуктивний, індуктивний, порівняння, зіставлення явищ, процесів або подій, аналіз проблеми. Поясніть прийоми ведення промови: огляд, опис, інформація, переказ, оповідання, характеристика, міркування, приклад, цитування, обґрунтування. Композиційні прийоми. Прийом діалогізації. Висновок.

Робота над текстом виступу. Робота над стилем. Наявність елементів художності в тексті. Логічність і доказовість думок. Розмітка тексту знаками партитури; рядкові знаки: фразові паузи, дужки ромбічні, дужки квадратні, лапки. Надрядкові знаки: наголосу, підвищення тону, пониження тону, злам інтонації. Підрядкові знаки: логічний наголос, уповільнення темпу, прискорення темпу, легато.

Тренування. Проголошення промови вголос чи "про себе". Використовування відеоманітофону, манітофону чи дзеркала. Розробити систему жестів, попрацювати над виразом обличчя. Як виступати без тексту. Розгорнутий план виступу. Необхідний допоміжний матеріал: цитати, приклади, цифри. Тезовий план. Карта-схема промови. Прогін матеріалу. Оперативна підготовка до виступу. Схема підготовки: ключові поняття на окремих картках, продумати введення і висновок.

Практичні завдання до теми №2.

1. Прочитати подані уривки з виступів у такій послідовності: 1) з інформаційного виступу; 2) з виступу з метою переконати; 3) з виступу з метою надихнути або спонукати; 4) з розважального виступу.

Він мав би бути Президентом, але був лише півтора року міністром культури — в епоху безкультур'я і безгрошів'я. Його звільнили, навіть не вибачившись, хоча б годилося це зробити перед людиною такого калібру. Високообдарований і чіткий, високоосвічений (і як це йому вдалося без Гарвардів чи Оксфордів?) і на диво делікатний, красивий і досі ставний, улюбленець багатьох і предмет заздрості інших — ось він який, редактор "Сучасності" і голова Шевченківського комітету, академік-секретар і вічний учень, він є вчителем, радником і взірцем. Епоха ламала його, але не зламала — ось він іде до свого повноліття, повен пекучих роздумів про ту, про яку сказав його найбільший учитель:

...Я так її, я так люблю

Мою Україну убогу,
 Що проклену святого Бога,
 За неї душу погублю...
 (З привітання І. Драча на ювілеї І. Дзюби).

* * *

З метою увічнення пам'яті видатного українського письменника та громадського діяча Олесе Гончара Київський міський голова підписав розпорядження "Про спорудження пам'ятника класикові української літератури, видатному громадському діячеві Олесю Гончару в сквері на розі вулиць Чапаєва та Михайла Коцюбинського у Шевченківському районі". Конкурс на кращий пам'ятник О. Гончареві виграв народний художник України Володимир Чепелик. Нині пам'ятник уже відлито в бронзі і встановлено у сквері неподалік будинку, де багато років жив і творив класик української літератури (З виступу на зборах).

* *

Дістаньте й прочитайте прекрасно видану й чудову за змістом книжку Яреми Гояна "Воскреснемо!". Ця опоетизована хрестоматія про наших світочів стане в пригоді і вчителям, і учням, і всім, хто не байдужий до нашої держави, її мови, духовних цінностей. Книга сповнена великої любові до тих, про кого пише письменник, цікавих розповідей про Василя Стефаника, Василя Касіяна, Юрія Федьковича, Марка Черемшину, Ольгу Кобилянську (З виступу на нараді).

* * *

Питання української мови в нашому суспільстві, у сфері медицини зокрема, для мене завжди було актуальним і, на жаль, болючим. Болючим тому, що за 42 роки мого проживання в Києві і роботи як медика-науковця доводилося зазнати всякого, лише тому, що постійно спілкувався українською. Говорю не як фахівець з мовних питань, а як українець, який засвоїв мову галицьких українців, знайомий з літературою й мовою діаспори, проте вже давно "онаддніпрянився".

Погоджуюся з багатьма пропозиціями щодо змін до українського правопису, проте не сприймаю *и* на початку незапозичених слів. Малоприйнятним вважаю відмінювання запозичених слів на -о. Моя думка — судження одного з тих, кому доведе сприймати нововведення до правопису. Філологи мали б і до уваги латинський вислів "Ut fiat et altera pars auditor" (Хай буде вислухана інша сторона) і справді прислухатися до думки "споживачів" продуктів їхньої діяльності.

Не лікувати хворого (а нашу мову вганяли у хворобу десятиліттями) тільки тому, що метод може бути "насильницьким", не можна собі дозволити. Проте оберегти пацієнта від зайвих травм необхідно (З виступу на зборах).

2. Прочитати речення, заздалегідь записані на дошці (або спроектовані через кодоскоп). Прокоментувати зміст кожного з речень. Відповісти на питання: "Як потрібно, на вашу думку готуватися до виступу?", "Чи потрібно робити записи?"

Публічний виступ — це мандрівка до певної мети, і її маршрут має бути нанесений на карту (*Д. Карнегі*). Людина, яка починає промову, не продумавши її структури, нагадує корабель, який виходить у море без стерна (*І. Томан*). Виграні баталії, надійні мости та вдалі виступи — результати добре обміркованого плану (*П. Сопер*).

3. Прочитати поданий план виступу. На його основі визначити ситуацію

спілкування (в офіційній чи неофіційній ситуації відбуватиметься спілкування, хто є адресатом; мета спілкування). Виголосити за планом промову, використовуючи подані нижче ключові слова. Пояснити значення запису ключових слів у процесі підготовки до виступу.

1. Гості нашого міста — представники української діаспори з Канади (США, Бразилії).

2. Любов до Вітчизни передається генетично.

3. Батьківщина пам'ятає своїх дітей.

4. Місто раде гостям.

5. Краса рідної природи.

6. Пам'ятки історії та культури.

7. На три дні гостей прихистять в українських сім'ях.

8. Мандрівка рідною землею продовжиться відвіданням Одеси.

Ключові слова: українська діаспора; рідні діти; довгождана зустріч; місто підготувалося; краєвиди; обійстя; майдани і вулиці; пам'ятні місця; історичні пам'ятки, музеї, галереї, мистецькі скарби: витвори народного генія; відчуття краси й гармонії; вроджений смак; вишуканість; майстерність; гостинність; очікує Одеса.

Підготуватися до виступу (записати ключові слова, дібрати й систематизувати матеріал, скласти план) на одну з тем:

Моє ставлення до детективної літератури— для виступу на засіданні літературного гуртка.

Моє місто раде гостям —для виступу на зустрічі гостей — представників української діаспори з Канади (Америци, Польщі).

4. Скласти план виступу на одну із тем:

Чи є в моєму оточенні людина, яку б хотілося наслідувати.

Яку музику любить сучасна українська молодь.

5. Визначити тему, скласти план до тексту:

Шановне товариство'

Вітаючи вас, делегатів III Всесвітнього форуму українців, я як учасник попередніх двох форумів мимоволі порівнюю тодішню атмосферу з теперішньою. Перший форум пройшов на величезному піднесенні, був ознаменований загальним ентузіазмом і радісними сподіваннями. На Другому форумі відчувалася певна розгубленість, але все-таки переважали надія і віра в конструктивні можливості українства. Нинішній Третій форум відбувається в атмосфері глибоких розчарувань, втоми від невдач, взаємних претензій тутешніх українців до діаспори і навпаки.

Сьогодні станом справ в Україні невдоволені чи не всі, але це різні невдоволення — за своїми підставами та своїм соціальним змістом і політичним спрямуванням. Одна річ — невдоволення людей, які не мають роботи, або одержують за свою працю неадекватну винагороду, або мають мізерну пенсію. Невдоволення людини, яка й попри власне благополуччя хоче бачити своє суспільство кращим і справедливішим, а врядування на ній — розумнішим. Але є й зовсім інше невдоволення — невдоволення тих, хто не вмів і не хоче працювати, а претензій має багато, або в кого не склалася особиста доля. Таке бувало й буватиме в усякому суспільстві, але у нас це вписується в загальний рахунок до України. Нарешті ж, є й гостре невдоволення тих, хто не хотів і не

хоче незалежної України, ненавидів і ненавидить її і злостуватиме проти неї тим більше, чим вона міцнішатиме.

Усе це разом узятє створює дуже несприятливе психологічне тло, але його не зігноруєш, тому що воно є екраном переважних суспільних настроїв. Тож треба шукати відповіді на проблеми, які його створюють. Тобто шукати шляхів і способів зміни на краще суспільно-політичної, соціально-економічної, культурної ситуації, морального тону в країні.

На мій погляд, саме це й може дати конструктивний зміст роботи форуму.

Предметом окремої розмови на форумі, на мій погляд, могло б бути питання про те, як відродити гідність української людини. Я вжив слово "відродити", а не, скажімо, "піднести", — щоб підкреслити міру її потоптаності сьогодні. Її топчуть злидні, її гнітить реальна — всупереч усім законам в Конституції — безправність перед чиновниками всіх рівнів, її принижують на власній землі. А на чужих землях тисячі громадян незалежної України стають нещадно експлуатованими заробітчанами, людьми третього чи десятого сорту, яких зневажає чужа держава і не захищає власна.

...На цьому форумі обговорюватиметься багато болючих проблем. І тут у мене одне побажання: не задовольнятися простими поясненнями — зручними і втішними. Прості пояснення породжують прості рецепти, а прості рецепти оманливі, а у складних випадках і самоббивчі. А ми традиційно схильні до таких самоббивчо простих пояснень. Маю на увазі традицію патріотичної свідомості.

Трагедію 1654 р. пояснюємо недалекоглядністю Богдана Хмельницького, не питаючи себе: а хто на майдані в Переяславі кричав: "Волимо царя білого, царя московського"?

Віддаємо належне розмахові державотворчої діяльності гетьмана Павла Скоропадського — і тихенько обминаємо питання: а хто і чому прогнав його з Києва? Не більшовики ж.

Низку таких прикладів можна продовжувати, і з них випливає висновок: не зарадить нам паспортизація зовнішніх ворогів, поки не побачимо головного, найнебезпечнішого ворога — в самих собі.

У нас автори високопатріотичних українських книжок, заходячи в тролейбус, звертаються до пасажирів: "Какая следующая остановка?", а русифікацію пояснюють тим, що чиновники не говорять по-українському. До речі, якраз чиновники українською й говорять, скоро українська стане мовою чиновників, а не народу.

Я хочу сказати: нам не обійтися без глибокої і всебічної національної самокритики в дусі Шевченка, Франка, Хвильового — самокритики, яка виводила б нас на глибші причини наших нещасть.

...Ми маємо спільними зусиллями шукати вирішення складних суспільних проблем, враховувати слушні пропозиції, від кого б вони не йшли, дорожити кожною людиною, яка довела здатність ефективно працювати для України. Усяке відкидання інших пропозицій тільки тому, що вони проголошені твоїм опонентом, реагування на політичні етикетки призведуть до катастрофи, яка поглине всіх — і правих, і неправих.

А це було б непростимим гріхом перед Україною, перед десятьма роками її незалежності, якою нам годиться дорожити, бо в ній — звитяга, незліченні жертви, тяжка праця наших предків і поки що не втрачені надії наших нащадків (*Виступ І.Дзюби на III Всесвітньому форумі українців 18 серпня 2001 р.*).

6. Підготуйте стислу зв'язну доповідь на основі групи запропонованих слів:

держава, непередбаченість, праця, компетенція, культура, відмова, квіти.

На складання розповіді відводиться 2-3 хв.

7. З'ясуйте сутність наведеного афоризму в контексті правозахисної діяльності та визначте спосіб, у який найдоцільніше довести істинність тверджень Парошфуко: *"Ми пізнаємо себе й інших тільки через випадковості життя"*.

8. Прокоментуйте наведену думку та з'ясуйте: а) чому вона визнається софістичною? б) чи є вона достатньою для слухачів? в) яким вимогам не відповідає?

За шостою заповіддю, не можна вбивати; смертна кара — вбивство, отже, смертна кара неприпустима.

9. Приєднайтесь до твердження Апостола Павла: *"Важкість доведення падає на того, хто стверджує, а не на того, хто заперечує"*. Наведіть необхідні аргументи.

10. Підтримайте тезу, що *"граматика є алгеброю мови"*, запропонувавши переконливі аргументи.

11. Приєднайтесь, аргументуючи, до тези І.Томана: *"Привітність і ввічливість — найкращі засоби боротьби з нечемністю"*.

12. Проілюструйте переконливими й достатніми прикладами твердження, що *"...мовна культура — це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, вихованні діяльного, справжнього патріотизму"* (В.Русанівський).

13. Приєднайтесь (або спростуйте), наводячи власні аргументи, до сформульованої українським мислителем, поетом Г.Сковородою тези щодо філософії людського життя: *"Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, — то й усе світле, щасливе, блаженне"*.

14. Проілюструйте прикладами сконцентровану у прислів'ях народну мудрість. *Добре роби, добре й буде. Від добра добра не шукають. Все добре переймай, а зла уникай.*

15. Переконливо кваліфікуйте наведену думку: теза, аргумент, спосіб доведення. Поширте думку автора власними розмірковуваннями.

Хоча між змаганням та заздрістю і здається, що є щось спільне, між ними така ж відстань, як між вадою і добродією.

Предмет, який викликає і змагання, і заздрість, один і той же: заслуги інших людей. Різниця у тому, що змагання — це почуття вільне, мужнє, щире, запліднює душу. Почуття, яке спонукає людину скористатися великими прикладами і часто навіть перевершити те, чим вона захоплюється. Заздрість же є почуття дурне, начебто вимушене визнання чужих заслуг. Почуття, яке примушує людину ніколи не визнавати добродію у тому, в кому вона є, або відмовлятися у похвалі їй і заволодіти її нагородою (Ж.Лабрюйєр).

16. Проілюструйте переконливими прикладами істинність або неістинність наведеного твердження.

Звичка постійно хитрувати — ознака обмеженості розуму, і майже завжди трапляється так, що той, хто вдається до хитроців, аби прикрити себе в одному місці, відкривається в іншому (Ф.Ларошфуко).

17. Прокоментуйте інші відомі афоризми, що нагадують своїм змістом наведений. Висловіть своє ставлення до думки Ларошфуко: *"Ми не можемо вдруге полюбити тих, коли когось дійсно розлюбили"*.

18. Проілюструйте наведений афоризм яскравими прикладами з життя видатних композиторів, художників, майстрів слова.

Ознака істинного достоїнства людини в тому, що навіть заздрісники

змушені хвалити його (Ф.Ларошфуко).

Література

1. Коні А. Як привернути й утримати увагу аудиторії // Закон і бізнес. – 2004. № 36. – С. 17.
2. Марфін М.І. Проблеми лектора-початківця вищого навчального закладу // Безпека життєдіяльності. – 2006. № 10. – С. 33 – 36.
3. Москаль Р. Професійна лексика та юридична техніка як засоби професійного успіху юриста // Юрид. вісн. України. – 2002. № 51. – С. 9.
4. Овчиннікова А.П. Тенденції розвитку сучасної риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.69 – 74.

Тема №3. Логіка як метод переконання аудиторії (4 год.).

Мета: Ознайомити студентів із системою логічних доказів, структурою та способами проведення доказів; вмінням поєднувати індуктивний та дедуктивний методи; виділити три взаємопов'язаних елементи: теза, аргумент, спосіб доведення. Ознайомити із законами логіки.

Теоретична частина:

Розкрити систему логічних доказів. Показати структуру доказів та способи проведення доказів: прямий доказ, непрямий доказ, побічний доказ, розділовий побічний доказ, прогресивний доказ, регресивний доказ, умовні докази, мовний доказ. Логічна схема доказу: теза, аргумент і демонстрація. Пояснити, що таке дедукція й індукція, індуктивна логіка, аналогія, індуктивний характер доказу. Індуктивні висновки. Дедуктивний доказ. Дедуктивний характер доказу, змішаний індуктивно-дедуктивний доказ. Розкрити закони логіки: закон тотожності, закон протиріччя, закон виключеного третього, закон достатньої підстави. Розкрити механізми переконання, витиснення, заміщення. Розкрити три способи спростування. Як уникати логіко-мовних помилок: втрата і підміна тези., причина втрати тези, синтаксична омонімія, софізм. Розкрити основні види логічних помилок: підміна тези, недоведена основа доказу, визначення невідомого через інше невідоме, подання визначення через заперечення, коло в доказі, неврахування полісемії слова, об'єднання неспіввідносних понять, повторення доказу (тавтологія), поспішні висновки після недбалого перерахування фактів, модель — після цього; отже; з цієї причини, нерозрізнення об'єктів дії.

Практичні завдання до теми №3.

1. Відтворіть пропущену ланку в доказах. Визначте, які з доказів побудовані на індукції, а які — на дедукції.

Усі вчителі навчають учнів. Віра Петрівна навчає учнів.

Коля знає п'ять мов. Коля — поліглот.

Я вступаю до університету. Я — абітурієнт.

Ми любимо говорити про природу. Ми любимо говорити про тварин.

У цій родині всі вміють дотепно жартувати. Мар'яна вміє дотепно жартувати.

2. Визначте, який з текстів побудований з допомогою дедукції, а який — з допомогою індукції. Підсумуйте це в коротких тезах.

Ви питаєте, як він опинився в будинку? Для цього було дуже багато способів, але він обрав найпростіший. Виходячи з того, що багато людей не закривають на ніч вікна, а тільки прикривають їх, він спробував пройти через вікно— доторкнувся до нього, і воно відчинилося. У цьому йому майже “допоміг” сам хазяїн квартири. Тоді злочинець прослизнув на кухню. Він знав, що

саме тут він може знайти інструмент для вчинення злочину. І він не помилився.

Сьогодні, коли Петро збирався на роботу, в нього спочатку згорів сніданок, потім він зробив праскою велику пляму на сорочці, а на зупинці довго чекав на тролейбус. Через все оте він запізнився. “Який же я нещасливий!” — подумав він.

3. Прочитайте наведений далі текст. На якому логічному законі його побудовано? Обґрунтуйте свою думку.

Гомерівський епітет — поетичне означення, характерне для Гомерового епосу (“Іліади”, “Одіссеї”). Дві ознаки характеризують ці епітети: вони складені, об’єднують два корені, і постійні, тобто назавжди закріплені за певними словами чи іменами. Наприклад: світлоока богиня, швидконогий Ахіллес, сріблорукий Аполлон, золототронна Гера, хитророзумний Одисей і т. д. Український перекладач “Одіссеї” Б. Тен користується епітетами многослізний, богорівний (Словник літературознавчих термінів).

4. Визначте логічні помилки в наступних реченнях і класифікуйте їх:

1. Цією пральною машиною користуємося я та моя донька. Їй вже більше 17 років.

2. Він мав чарівну доньку та велику квартиру.

3. Учителька питає учня:

- Послухай, Сергійку, якщо я кажу: “Я красива” який це час?

- Минулий, Валентино Василівно (І. Страшко).

4. Синтаксис — це не фонетика, а фонетика — не синтаксис.

5. Та що ви кажете! Вона не може вийти заміж, бо ніколи цього не робила!

6. “Спартак” — це погана команда, тому що мій ніколи не вболіває за неї, а тільки — за “Динамо”.

7. Розмова в Києві перед Золотими Воротами:

- Невже ці ворота й насправді золоті?

- Так, Золоті.

Після лекції у нас був гарний настрій. Отже, якщо у вас поганий настрій — ходіть на лекції.

9. — Що це ти робиш? — спитав Маленький принц, йому стало шкода п’янички.

П’ю, — похмуро відповів п’яничка.

- Навіщо?

- Аби забути.

- Про що забути? — спитав Маленький принц, йому стало шкода п’янички,

- Хочу забути, що мені соромно, — зізнався п’яничка.

- Через що це тобі соромно? — спитав Маленький принц, йому дуже хотілося допомогти бідоласі.

- Соромно пити! — пояснив п’яничка, і більше від нього неможливо було почути жодного слова (А. Де Сент - Екзюпері).

10. Діти не можуть мати своєї думки, бо вони ще малі.

11. Він ніколи не мовчить, коли його питають. Отже, він — відмінник.

12. Ми можемо не читати цей твір, тому що він стоїть останнім у списку літератури.

13. — Та вже ж, звичайно, — відповіла Горлиця з великим презирством. — Бачила я на своєму віку багато маленьких дівчаток, але щоб з такою шиєю —

жодної! Ні, мене не обдуриш! Справжня змія — ось хто ти! Ти мені ще скажеш, що жодного разу не куштувала яєць?

- Ні, чому ж, куштувала, — відповіла Аліса. — Дівчатка, бачте, теж їдять яйця.

- Не може того бути, — сказала Горлиця. — Але якщо це так, то вони також змії (А. Керолл).

5. Наведений текст побудовано переважно на логіці. Які психологічні моменти (наприклад, приблизне змалювання настрою Олега, відомого завойовника) тут можна залучити для мобілізації уваги аудиторії?

Думаємо, що Олег ходив-таки на узбережжя Каспійського моря — відповідно до свідчення Хазарського документа. Арабський географ першої половини X ст. ал-Масуді повідомляє, що якісь руси на п'ятистах суднах, піднявшись по Дону, волоком перебралися на Волгу, спустилися по ній і попливли на південь уздовж західного узбережжя Чорного моря. В цих русах найприродніше бачити вихідців з Тмутаракані, яку було розташовано у низів'ях Дона. Але ж хазарський документ повідомляє, що Хельгу-Олег напередодні походу на Каспій оволодів Тмутаранню. Арабські джерела стверджують, що в Каспійському поході руси були майже всі перебиті ворогами (персами?). Можливо, склав голову за Каспійським морем і князь Олег.

6. Опишіть нинішню політичну ситуацію в Україні, виклавши власні суб'єктивні емоції. Потім перепишіть цей текст, користуючись самими лише логічними доказами. Порівняйте обидва тексти. Який текст — перший чи другий — дався вам легше. Спробуйте сполучити обидва тексти в новий варіант.

7. Підготуватися до дидактичної гри «Переконай співрозмовника»

Групам поділитися на пари, в яких один грає роль слідчого, а другий — одну з таких ролей: а) підозрюваного; б) свідка; в) неповнолітнього правопорушника. “Слідчий” повинен провести бесіду з “підозрюваним” з приводу його участі у скоєнні злочину (анкетні дані, дані, які характеризують його як особу, його участь у скоєнні злочину, його думка про скоєння злочину, визнання себе винним у скоєнні злочину). При цьому він повинен застосувати психолого-педагогічні прийоми переконання. На підготовку до розмови дається 10 хвилин. Учасники групи відстежують хід бесіди і оцінюють ефективність педагогічного впливу за 5-бальною системою на основі таких критеріїв: вміння налагодити контакт з “підозрюваним”, “свідком”, “неповнолітнім правопорушником” послідовність і логічність ходу бесіди; коректність, тактовність, доцільність дій “слідчого”; вміння передбачити хід бесіди; загальна ефективність бесіди.

8. Пояснити значення термінів: засіб демонстрації аргументу, контекст, логіко-інтонаційна виразність мови, прийоми тактики оратора, принцип достатньої підстави, словесна наочність, риторичне запитання, софізм, спіральний спосіб доказу.

Література

1. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова: Навч. посіб./ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

2. Андреев В.И. Деловая риторика. (Практический курс делового общения и ораторского мастерства). – М.: Народное образование, 1995. – 208 с.

3.Апресян Г.З. Ораторское искусство/ Г.З. Апресян – М., Изд-во Московского ун-та, 1978. – 278 с.

4.Бадмаев Б.Ц., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству/ Б.Ц. Бадмаев, А.А. Малышев – М.: ВЛАДОС, 1999. – 224 с.

5. Тягло А. Критическое мышление на основе элементарной логики/ А. Тягло – Харьков, 2001.

Тема №4. Елементи художності та літературні прийоми в мові оратора (4 год.)

Мета: Пояснити роль і значення виражальних засобів (порівняння, метафора, протиставлення, парадокс, цитування, заклик, гіпербола тощо); формувати вміння визначати їх у реченнях та текстах виступів, вживати у власному мовленні; розвивати логічне і образне мислення.

Теоретична частина:

Розкрити поняття культури юридичного мовлення. Риси, що визначають культуру мовлення: ясність, точність, логічність, доречність (ознаки доречності), чистота, правильність, лаконічність, емоційність, експресивність, індивідуальність.

Розкрити найпоширеніші мовні помилки: невірний наголос, неправильна вимова окремих звуків, неправильне вживання слів за семантикою (значенням), невміння розрізняти окремі морфеми у слові, вживання дієслова - зв'язки "буде" (майбутній час) в контексті теперішнього часу, вживання зв'язки "це" перед словами "який", "котрий", "коли", "де", тавтологія — повторення однокорінних слів, використання плеоназмів (слів одного значення), слова-паразити, невміння враховувати стилістичне (емоційне) забарвлення слова (фрази), тобто невміння включати слово (фразу) в контекст, какологія, багатослівність і демагогія, зарозумілість і манірність, штампи в мові.

Розкрити поняття активної і пасивної лексики української мови: застаріла лексика, неологізми; поняття про термінологію, професійно-юридична лексика, помилки в термінології кримінального права.

Показати роль і значення фразеологічних одиниць та їхньої ролі в ораторському (зокрема юридичному) повідомленні. Розкрити поняття фразеологічного звороту, його характеристики. Які є види фразеологізмів. Стилiстичне використання фразеологічних зворотів. Помилки в використанні фразеологічних зворотів: незнання точного значення, сполучуваності, експресивно-стилiстичного забарвлення.

Назвати юридичні кліше та штампи. Яка різниця між кліше і штампом. Розкрити поняття мовленнєвого кліше та мовленнєвого штампу (універсальні слова, парні слова, образні слова та вирази). Кліше в письмовому мовленні юриста. Розкрити оцінні структури в тексті закону: терміни оцінного характеру, семантичні групи оцінних структур.

Розкрити поняття: лексичний рівень тексту, словниковий запас, літературна норма, лексичні прийоми. Автологічна лексика: просторіччя, канцеляризми, діалектизми, жаргонізми, вульгаризми, неологізми, архаїзми, варваризми, солецизми. Металогічна лексика (тропи): епітети, оксюморон, порівняння, метафори, уособлення, персоніфікації, алегорія, символи, метонімія, синекдоха, гіпербола, літота, перифраз, евфемізм, амфіболія.

Синтаксичний рівень тексту (фігури): полісиндетон, асиндетон, зевгма, синтаксичний паралелізм, хіазм, симплока, період.

Стилiстичний рівень тексту: риторичні вигуки, риторичні звертання, риторичні питання, антитеза, іронія, каламбур, парадокс, епістрофа, діафора, анафора, епіфора, анадиплосис (стикування), інверсія, обрив, апосіопеза (замовчування), еліпсис, паралепсис, алюзія, ремінісценція, аномінація, градація.

Стилiь ораторського твору. Поняття "стилiь". Стилiстика. Стилiьові принципи. Усно-розмовний стилiь. Писемно-книжковий стилiь.

Практичні завдання до теми №4.

Завдання 1. Проставте наголос.

Батьківський, статуя, циган, цемент, кулінарія, табу, християнин, мізерний, пеня, відгомін, догмат, феномен, дочка, завдання, бажаний, дихання, український, запроданець, поняття, випадок, Макбет, гастрономія, жалюзі, магазин, параліч.

Завдання 2. Виправте неправильні вирази:

Вказала про це; відмічав про те, що; роз'яснити про роль; молодь ходять по вулиці; велику увагу приділили на тісний зв'язок; підкреслювалось про те, що.

Завдання 3. Виправіть граматико-стилістичні помилки в поданих далі реченнях:

Добра людина — це котра думає насамперед про інших. Київ — це буде столиця України. Юність — це коли вам двадцять. Вулиця Франка — це де тролейбусна зупинка. Горілка — це буде алкогольний напій. Гарні книги — це які примушують замислитися. Синтаксис — це буде один з розділів науки про мову.

Завдання 4. Підберіть фразеологізми (крилаті слова), які служили б синонімами до наступних слів. Наприклад, до слова "дурний" це можуть бути: "думає хвостом", "за дурною головою і ногам нема спокою", "поки розумний думає, то дурень уже робить" тощо.

1) Розумний. 2) Красивий. 3) Скупий. 4) Ледачий. 5) Злий.

Завдання 5. З допомогою яких лексичних засобів передано психологічний стан в даному уривку:

На серці було так легко! Хотілося зацюцюбити щось таке!.. Хотілося стрибати, жмакати когось в обіймах!..

Завдання 6. Виділіть з даного лексичного матеріалу слова, які вживано у сфері академічного красномовства. До яких груп лексики належать слова, що залишилися?

Чкурнути, дотримуватися, диференціація, файний, говорити, ідіот, ідіома, пошана, хронологія, шампусік, глаголити, вода, шурупити, довбанути, фонема, природа, вуйко.

Завдання 7. Спробуйте замінити у поданих нижче реченнях вульгаризми на евфемізми та перифрази.

У неї морда — хоч пацюки бий! Не лізть своїми ратицями до мене обійматися!

Завдання 8.. Чому поданий уривок спричинює комічний ефект? Спробуйте переписати цей текст в потрібному лексико - стилевому ключі.

Прискореними темпами я ковтала їжу. Мій чоловік, що ніс відповідальність за своєчасне забезпечення кухні різними сільськогосподарськими продуктами для приготування належних страв, добре справлявся зі своїми сімейними обов'язками. Тому за останній календарний рік я налагодила своє харчування на високому рівні.

Завдання 9. Зробіть текст яскравим, художнім, емоційним, уживши порівняння, епітети та метафора.

Знову літо. Спека. Полудень. Поблизу озеро. Воно знаходиться в тіні дерев. Хочеться викупатися у воді.

Завдання 10. Виділіть епітети в цих реченнях. Поясніть, чому одне і те ж слово в одних випадках виступає просто як означення, а в інших — як епітет?

Жовте листя кружляло під осіннім вітром. Золоте листя тонко дзвеніло під осіннім вітром.

Тепле почуття ворухнулося в моїх грудях. Тепле повітря влилося у розчинене вікно.

Вогненний заклик оратора наче запалив присутніх. Вогненний потік лився з доменної печі.

Завдання 11. Вимовіть подані далі фрази зі звичайною та іронічною інтонацією:

Андрійко розумний хлопець. Скоро настане комунізм. Зарплату обіцяли видати вчасно. Ось приклад шляхетності.

Завдання 12. З допомогою якої синтаксичної фігури забезпечується зв'язок між двома реченнями?

Я підійшла до самотньої берези. Береза здавалася мені такою сумною, що я мимоволі доторкнулася до її гладесенької білої кори.

Завдання 13. Відокремте серед поганих виразів каламбури від парадоксів.

Гірше за все ми знаємо своїх близьких (Ф. Моріак). Як всі оратори, що ставлять собі за мету вичерпати тему, він вичерпав терпіння слухачів (О. Уайльд). Не стільки того плачу, скільки за те я плачу (нар.). Якщо дотримуєшся маленьких правил, то можна порушувати великі (Дж. Оруел). Кто не бачив Іспанії — сліпий, хто її бачив — засліплений (П. Борель). Не заводьте дітей! Ви їм даруєте життя, вони вам — смерть. Ви їх породжуєте на світ, вони вас зживають зі світу (О. Бальзак).

Завдання 14. Визначіть, що це за синтаксична фігура:

Люди поділяються на праведників, що вважають себе грішниками, та грішників, що вважають себе праведниками (Паскаль).

Завдання 15. Розрізніть серед поданих далі виразів персоніфікації та уособлення.

Стілець жалібно застогнав, коли на нього вмоствився Опанас Іванович. Невиразний смуток підкрадався до мене. З чорних грудей хмари вирвалася вогненна блискавка. Мов сонячний стовп у кімнату, в її життя пролилося щастя. Справжнє життя наче обігало Сергія кривими стежками.

Завдання 16. Порівняйте два речення. Яке з них більш приваблює вас? Чому? На якому тропі побудовано друге речення?

1) Надії з'явилися й пропали,

2) Смутні надії, що починали пробиватися в її серці, раптом розквітли, отримали буття і постали купою квітів, які тепер на її очах зрізали та жбурнули на землю (О. Бальзак).

Завдання 17. Розрізніть серед поданих виразів алюзії та ремінісценції.

Возвеличу Малих рабів отих німих, А на сторожі коло їх Поставлю слово (Т. Шевченко).

Продовжуйте, донько Іродіади! А там подивимось, чи подадуть вам до вечері мою голову на тарелі (Ж. Санд).

Мені набридло кожного дня переконуватися, що житті завжди є місце для подвигу.

"Ясени, ясени... Бачу вас за селом край дороги..." А й справді. Стоять на краю села. Ніби вийшли зустрічати когось із далекої мандрівки. Когось мудрого й сильного (А. Павленко).

Завдання 18. Прочитайте дані речення. Спробуйте дати художній опис цих явищ з допомогою літоти, гіперболи та порівняння.

Ліліпут — людина, маленька на зріст. Велетень людина надзвичайно високого росту.

Завдання 19. Пригадайте різницю між алегорією та символом. Укажіть, де алегорія, а де символ у нижчеподаних реченнях. Зазначте також, яка стилістична фігура присутня в першому реченні.

Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Дерево світлоплодове, що від нього харчуються вірні [образ хреста у молитві].

Завдання 20. Знайдіть у поданому уривку тропи та фігури. Яку функцію вони виконують? Визначте тут свідомі порушення автором літературної норми. Для чого це зроблено?

По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки, вишневі од смерекового диму, якими покурились гострі дашки оборогів з запашиним сіном, а в долині кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим зеленим вогнем. Переходячи потік за потоком, минаючи хмури ліси, де озивалась часом дзвінко корова або білиця сипала вниз під смереку об'їдки шишок, Іван піднімався все вище... А стежка вела все далі, кудись у ломи, де гнили одна на одній колючі смереки, без кори й хвої, як кістяки. Пусто і дико було на тих лісових кладовищах, забутих Богом і людьми, де лиш гутори гутіли та вились гадюки. Тут була тиша, великий спокій природи, строгість і сум. За плечима в Івана росли вже гори і голубіли у далині. Орел здіймався з кам'яних шпиль, благословлячи їх широким розмахом крил, чулось холодне полонинське дихання і розпростирилось небо. Замість лісів тепер слався землею жереп, чорний килим повзучих смерек, в якому плутались ноги і мхи одягали камінь зеленим шовком. Далекі гори одкривали один за одним свої хребти, вставали, як хвилі в синьому морі. Здавалося, морські буруни застигли в ту саму мить, коли буря підняла їх з dna, щоб кинуть на землю та заляти світ. Вже синіми хмарами підпирали крайнебо буковинські верхи, оточились блакиттю близькі Синиці, Дземброня і Біла Кобила, курився Ігрець, колола небо гострим шпилем Говерла і Чорногора важким своїм тілом давила землю (М.Коцюбинський).

21. Пояснити значення термінів: способи тактики оратора, стратегія оратора, тембр голосу, троп, техніка мовлення, фігури, чистота мови, ясність мови.

22. Підготуватися до дидактичної гри «Натиск віршами».

Всім студентам поділитися на пари. Кожен студент повинен підготувати вірш напам'ять.

Мета: удосконалювати вміння впливати на опонента за допомогою вербальних та невербальних засобів; розвивати комунікативні якості мовлення.

Хід гри. Всі учасники гри діляться на пари, сідають навпроти один одного і, дивлячись в очі співрозмовнику, одночасно починають читати різні вірші. Кожен намагається не слухати іншого, а збити його чисто фізично – не кричати, не підвищувати голос, а брати проникливістю, «дістати до душі». Далі переможці об'єднуються в нові пари, а переможені стають спостерігачами. В решті решт визначається один (або два) переможці.

В кінці гри проводиться рефлексія та обговорення за запитаннями: Хто намагався просто не збитися? Хто намагався бути почутим? Хто намагався бути почутим і проникливим? Які способи впливу виявились найбільш ефективними?

Література

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика/ С. Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова – Л.: Світ, 2001. – 240 с.

2. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова/ С. Д. Абрамович – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

3. Молдован В.В. Риторика: загальна та судова/ В. В. Молдован – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 318 с.

4. Осипова Н.П., Воднік В.Д., Васильєв Г.Ю. та ін. Ораторське мистецтво/ Н. П. Осипова, В.Д. Воднік, Г. Ю. Васильєв – Х.: Одиссей, 2005. – 144 с.

5. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника/ А. С. Токарська, І. М. Кочан – Л.: Світ, 2003. – 312 с.

Тема №5. Культура проведення полеміки (4 год.)

Мета: Розкрити поняття суперечки; ознайомити з класифікацією видів суперечки; навчити прийомам виходу з будь-якої конфліктної ситуації; оволодіти прийомами ведення полеміки, дискусії, диспуту.

Теоретична частина:

Розповісти історію походження суперечки. Чим прославився Протагор, Сократ, Аристотель? В чому полягає індійське правило суперечки? Розкрийте поняття "суперечка", "дискусія", "диспут", "полеміка", "дебати".

Розкрийте класифікацію видів суперечки: ціль суперечки; значимість проблеми суперечки; кількість учасників; форма проведення суперечки; суперечка як пошук істини, суперечка для переконання опонента, суперечка для досягнення перемоги, суперечка заради суперечки, значимість проблеми суперечки, суперечка-монолог, суперечка-діалог, суперечка-полілог. Поясніть форми проведення суперечки: усна форма, письмова (друкована) форма, організовані суперечки, неорганізовані суперечки.

Розкрийте правила культури ведення суперечки. Покажіть, що є предметом суперечки. Перерахуйте принципи ведення полеміки. Розкажіть правила ведення полеміки, позиції полемістів. Розкрийте тактику ведення полеміки. Розкажіть правила поведінки учасників суперечки; поважне відношення до опонента; витримка і самовладання в суперечці.

Розкрийте, які є питання в суперечці і види відповідей: закриті питання, відкриті питання, риторичні питання, переломні питання, питання для обмірковування, коректні і некоректні питання, нейтральні, доброзичливі і недоброзичливі питання, гострі питання. Види відповідей: правильна відповідь, неправильна відповідь, позитивні відповіді, негативні відповіді, дотепна відповідь.

Розкрийте, які мають бути відповіді на зауваження співрозмовників; види зауважень: невисловлені зауваження; упередження; іронічні зауваження; зауваження з метою одержання інформації; зауваження з метою виявити себе; суб'єктивні зауваження; об'єктивні зауваження; зауваження з метою опору.

Як висловлювати зауваження співрозмовникові. Локалізація. Явне і грубе заперечення. Повага. Визнання правоти. Стриманість в особистих оцінках. Лаконічність відповіді. Недопущення переваги. Коли варто відповідати на зроблені зауваження? Варіанти: до того, як зроблене зауваження; відразу після того, як було зроблене зауваження; пізніше; ніколи. Правила гарного тону.

Практичні завдання до теми №5.

1. Який метод риторичного аргументування покладено в основу наведеного афоризму? Схарактеризуйте цей метод та проілюструйте яскравими прикладами.

Мудрість для душі – те ж саме, що здоров'я для тіла (Ларошфуко).

2. Підтримайте наведене твердження, обравши для переконання слухачів відповідні методи риторичного аргументування.

Щасливий той, хто пізнав у дитинстві чари рідного слова, виховав у собі жагу пізнання і зберігає її протягом цілого життя (І.Вихованець).

3. Аргументовано прокоментуйте як працівник органів внутрішніх справ народну мудрість, висловлену в наведених прислів'ях. З'ясуйте, якими

методами риторичного аргументування найдоцільніше скористатися в публічних промовах для переконання слухачів у справедливості цих тверджень.

Наука – срібло, а практика – золото. Розум – одяг, який ніколи не зноситься; знання – джерело, яке ніколи не вичерпається. Вік живи, вік учись.

4. Які аргументи посилюють (спростовують) наведений афоризм?

Невинність завжди знаходить набагато менше захисту, ніж злочин (Ф.Ларошфуко).

5. Приєднайтесь до думки видатного громадського діяча, історика й оратора В.Ключевського та наведіть достатні аргументи.

Щоб мати вплив на людей, треба думати тільки про них, забуваючи себе, а не згадувати про них, коли необхідно нагадати їм про себе.

6. З'ясуйте, якими методами риторичного аргументування доцільніше скористатись у публічному виступі для переконання слухачів у справедливості таких тверджень.

- *Життя без книг – це хата без вікна (Д.Павличко).*
- *До чистої мети треба йти чистою дорогою (Леся Українка).*
- *Дружба – найнеобхідніше для життя, оскільки ніхто не побажає собі життя без друзів, навіть коли б він мав усі блага (Арістотель).*
- *Дружбу не можна випросити, ані купити, ані силою вирвати (Г.Сковорода).*
- *Остерігайся того друга, який любить твого ворога (Східна мудрість).*

7. Поясніть, чому з давніх-давен в Україні, бажаючи людині щастя, казали: “*Хай стелиться вам доля рушниками*”. З'ясуйте, якими методами риторичного аргументування найдоцільніше скористатися при поясненні.

8. Прокоментуйте так званий прийом “наведення мостів”, проілюстрований типовою побутовою ситуацією: зверненням до міліції з одного міського мікрорайону з приводу конфліктної ситуації, яка склалася між домогосподинями похилого віку та підлітками. З'ясуйте, коли найкраще застосовувати цей прийом.

Домогосподині. *Захистіть нас від хлопчаків. Не дають сушити білизну, грають у футбол: пилюка, м'яч б'є інколи у простиню...*

Міліціонер. *Так! Значить, зробимо таким чином: обнесемо білизну колючим дротом або посадимо кропиву.*

Хлопчаки. *Допоможіть! Нам немає де грати у футбол. Навколо одна білизна. Зайняли домогосподині наше футбольне поле.*

Міліціонер. *Так! Приймемо заходи: спиляємо стовби, поріжемо мотузку і звільнемо місце для гри.*

Начальник. *Вчинити можна по-іншому. Будемо наводити мости: домогосподинь залучимо до футболу, а хлопчаків – до прання білизни.*

9. Підготуйте п'ятихвилинні різноцільові промови: а) описову; б) пояснювальну; в) біографічну; г) оповідальну; д) агітаційну за запропонованою тематикою:

1. *Одеський юридичний інститут МВС України.*
2. *Особливості процесу навчання у відомчому закладі юридичної освіти.*
3. *Видатний судовий оратор А.Коні.*
4. *Причини злочинності малолітніх.*
5. *Поради абітурієнтам юридичних факультетів та юридичних навчальних закладів.*

10. Підготуйте агітаційну промову, мета якої - переконати однокурсників у необхідності досконалого знання адвокатами (прокурорами) державної мови.

11. Виконайте вправу на концентрацію уваги: візьміть коробку сірників і, рахуючи їх, водночас розповідайте якусь історію.

12. Уважно прочитайте подані нижче діалоги і виберіть з різних варіантів відповідей той, який не відноситься до метамови. Поясніть свій вибір.

А

- Сашко, як тобі сподобалася вистава, в якій я грала головну роль?
- Вистава була чудовою!
- Ваш режисер - справді майстер високого класу!
- Ти була, безперечно, найпривабливішою жінкою.
- Класика є класика.

Б

- Ваш син не поступив цього року до університету?
- Конкурс був занадто високий.
- Взагалі у нас були інші плани на цей рік, тому він навіть і не готувався. Це було так, спроба...
- На жаль, ні.
- Ви знаєте, скільки грошей там треба платити за навчання?

В

- Петре Івановичу, чи задоволені Ви роботою Ігоря?
- Він старанна людина.
- Поки що я придивляюся до нього. Рік - це ще не термін, щоби людина встигла розкритися.
- Ні, він не справляється зі своїми обов'язками.
- Я ніколи не бачив, щоби він запізнювався на службу. Це цінна якість для працівника.

13. Аудиторія ділиться на три групи: учасники дискусії, контролери та експерти. Кожна з груп отримує однакові набори карток приблизно такого змісту:

— Ти повинен уважно слухати інших. Виступити не менше 3-х разів, кожна свою репліку починати, підхоплюючи те, що говорив попередній оратор. При цьому питати: "Чи вірно я тебе зрозумів?" та вносити необхідні поправки у свої слова.

— Ти повинен як мінімум двічі висловитися під час дискусії. Будеш слухати інших тільки з тією метою, щоби знайти привід для зміни напрямку розмови та підміни його при обговоренні твого питання.

— Ти будеш брати активну участь у розмові, виступиш не менш як три рази, аби у інших склалося враження, що ти багато знаєш з цього питання і дуже багато пережив.

— Ти - завзятий сперечальник. Ні в чому, ні з ким та ніколи не погоджуєшся. Наполегливо відстоюєш свою позицію під час дискусії.

— Ти не отримуєш жодного завдання. Поводься під час дискусії так, як ти зазвичай поводишся під час групових обговорень.

— Ти повинен як мінімум тричі висловитися, кожного разу ти будеш щось говорити, але твої слова будуть зовсім не пов'язані з тим, що говорили інші. Будеш поводитися так, нібито зовсім не чув того, що говорили твої попередники.

— Ти повинен в усьому з усіма погоджуватися, дуже швидко і просто змінюючи свою думку.

— Твоя участь у розмові повинна бути спрямована на те, щоби допомагати іншим найповніше висловити свої думки, після виступу кожного учасника робити невелике резюме.

— Твоя участь у розмові повинна бути спрямована на те, щоби згуртувати групу, сприяти взаєморозумінню між членами групи.

— Як мінімум 5 разів постарайся вступити у розмову. Будеш слухати інших для того, щоби виставити якісь оцінки та судження конкретним учасникам дискусії, тобто ти всіх повинен оцінити.

— Ти - дуже ділова людина. Вся розмова тобі здається даремною, тому ти періодично пропонуєш "підбити підсумки" та "зробити висновки".

- Тобі дуже нудна ця розмова, оскільки тема тебе зовсім не хвилює.

— Один учасник має пусту картку, він повинен поводитися так, як йому хочеться.

Перша група веде дискусію на будь-яку тему, при цьому кожен з учасників виконує завдання, написане на картці.

Друга група контролює виконання завдання першою. При цьому вони слідкують за кожним "гравцем", оскільки отримали картки, на яких зазначені завдання та прізвища "виконавців",

"Експерти", що мають картки з завданнями, але без вказівки на прізвища, повинні здогадатися, хто отримав кожне із завдань у першій групі.

14. Уявімо ситуацію: чоловік затримався на роботі й приходить пізно. Наведіть 3 можливих типи поведінки дружини: конфліктогенна ("Чому так пізно?! Через тебе я повинна була їсти холодну вечерю!"); нейтральна ("Вечеря на плиті. Підігрій собі") та синтонна ("Що у вас там трапилося? Мабуть, втомився. На тебе чекає вечеря").

15.. Змодельуйте конфліктогенну та синтонну ситуації, в яких було б використано речення: **"Ви не праві, це не так. Зараз я вкажу на Вашу помилку"**.

16. Спробуйте колективно знайти вихід із конфліктної ситуації. Група розбивається на декілька підгруп, кожна з яких отримує картку із описом ситуації, винуватця та типової помилки при розв'язанні ситуації. Потрібно знайти нестандартне вирішення проблеми.

Раптово вас починають уникати одногрупники. При вашій появі розмови вщухають.

Головний винуватець- так звана "найкраща подруга" ("друг"). Прикидаючись вірним другом, ця людина дізнається про ваші плани та думки, але лише для того, щоби потім у спотвореному вигляді передати їх іншим. Її мета - самоствердитися за ваш рахунок.

Звичайна помилка: або не звертати уваги, або зробити гучний скандал.

Ваш одногрупник виводить вас із себе своїми уїдливіми жартами. Змістом цих жартів буває все: ваша зовнішність, одяг, макіяж, зачіска, стиль поведінки, успіхи та невдачі.

Звичайна помилка: уїжливо замітити, що його жарти несмішні.

Вас обрали старостою групи. Ваша одногрупниця не бажає підкорятися вашим розпорядженням.

Винуватиця: незадоволена. Поки ви були рівними, ваші взаємини були гарними, але як підлегла вона перетворилася на справжню фурію.

Звичайна помилка: відверто поговорити з нею про її недостойну поведінку.

Зазвичай з куратором групи ви спілкуєтесь мирно. Але ви приносите з спортивної секції офіційний лист про необхідність вашої поїздки на змагання, і вона "вибухає". Без усякого приводу вона починає кричати про кінець семестру, про те, що група розпустилася, ніхто не думає про навчання, в голові лише дискотеки та змагання.

Винуватець: куратор, некерований холерик. Її раптові спалахи не передбачувані.

Звичайна помилка: показати свій страх чи замішання, особливо ж - розплакатися.

Ви знаходитеся з групою на практиці. Одна з ваших приятельок завжди жаліється на нездужання і підкидає вам роботу не лише на робочому місці, але і звалює на вас усі побутові клопоти: прибирання, миття посуду та ін.

Винуватиця: ледар, що не хоче працювати. На танцях ввечері вона може веселитися на повну силу, а вимити тарілку після себе не може.

Звичайна помилка: проявити співчуття, "не бути дріб'язковим".

Ви маєте свіжу ідею відносно проведення новорічного вечора. Ви необачливо поділилися цією ідеєю з приятелькою, але через півгодини, коли вас збирає для розробки сценарію викладач, ви з подивом дізнаєтеся, що він викладає цю ідею, називаючи автором вашу приятельку.

Винуватиця: нахабна "подруга", яка не має уявлення про гідність

Звичайна помилка: відмовитися від боротьби, оскільки "з такими паразитами боротися марно".

17. Поясніть значення термінів: оксиморон, омоніми, паузи логічні, перифраз, спростування, тембр голосу, синекдоха, словесна наочність, дикція, градація, дикція.

18. Підготуватися до відеодиспуту.

Підготовчий етап. На відео записується телепередача з диспутом на актуальну й доступну для даної аудиторії тему. Тема повідомляється у групі за тиждень для підготовки.

Хід диспуту. Вмикається відеомагнітофон, формулюється тема диспуту, відбувається знайомство з опонентами, формулювання тези. Після викладення опонентами своїх позицій у спорі й з'ясуванні спірних питань відеомагнітофон вмикається; учасники тренінгу діляться на дві групи залежно від того, чию позицію у спорі вони підтримують, і відповідно займають місця в аудиторії навпроти своїх опонентів. Далі продовжується перегляд відеозапису диспуту, в якому студенти вже "беруть участь": у потрібні моменти відеоперегляд призупиняється і студенти висловлюють власні думки, наводять аргументи щодо обраної позиції, задають питання опонентам у групі.

В кінці група формулює висновки диспуту й порівнює їх з висновками учасників телепередачі. Далі здійснюється аналіз спору, відзначаються найактивніші учасники, найсильніші аргументи. Результати рефлексії фіксуються в зошитах.

Література

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика/ С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова – Л.: Світ, 2001. – 240 с.

2. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова/ С. Д. Абрамович – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
3. Молдован В.В. Риторика: загальна та судова/ В. В. Молдован – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 318 с.
4. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника/ А. С. Токарська, І. М. Кочан – Л.: Світ, 2003. – 312 с.
5. Искусство убеждать/ Сост. В. Шейнов. – М., 2000. - 160 с.

Тема №6. Судова промова. Підготовка судової промови (4 год.)

Мета: Ознайомити із видами судових промов; засадами та функціями судової промови; особливостями підготовки судової промови.

Теоретична частина:

Розкрити предмет судової промови. Дати визначення судовій промові. Розкрити суть судової промови державного обвинувача, судової промови захисника. Дати пояснення, що таке репліка. Показати, що є предметом судової промови в кримінальних справах у суді першої інстанції; предметом судової промови; предметом доказування. Пояснити структуру та зміст промови прокурора при відмові від обвинувачення.

Розкрити види судових промов: обвинувальна промова прокурора, захисна промова адвоката, самозахисна промова підсудного, промова потерпілого, промова цивільного позивача і цивільного відповідача, промови позивача та відповідача.

Розкрити засади і функції судової промови: психологічні засади, етичні засади, логічні засади. Показати функції судової промови. Розкрити психологічні особливості юридичного мовлення.

Поясніть, яку роль має переконання у юридичній діяльності. Покажіть відмітні риси судового мовлення. Розкрийте значення функцій спілкування у сфері правових відносин: вираження вольових приписів, передача цих приписів, регулювання суспільних відносин. Констатація як основний вид викладу в юридичному мовленні.

Розкрийте стильові та мовні риси офіційно-ділового стилю в юридичному мовленні. Спілкування із судовою аудиторією. Професійні учасники процесу. Публіка.

Розкрийте засоби виразності судової промови: прийоми впливу на судову аудиторію, пряма вимога уваги від слухачів, пауза, голосові прийоми, звернення до слухачів із запитанням, пов'язаним зі змістом промови; засоби мовної виразності; жести, міміка, рухи.

Поясніть, в чому полягає логічна переконливість юридичного мовлення та обґрунтованість юридичного мовлення. Розкрийте роль загальних формально-логічних законів у юридичному мовленні: значення закону тотожності, функції закону несуперечності та виключеного третього, важливість закону достатнього обґрунтування. Доказовість як найважливіша риса юридичного мовлення. Логічна структура аргументації. Теза у юридичній аргументації. Роль аргументів в процесі доведення. Аргументи першого і другого виду. Їх місце в юридичному мовленні і відношення до переконання і доказовості. Роль демонстрації при доведенні.

Значення етики в процесі мовленнєвої діяльності юриста та засоби її дотримання.

Практичні завдання до теми №6.

1. Студенти діляться на кілька груп. Кожна з яких представляє будь-який з історичних періодів становлення судової риторики:

- період діяльності перших теоретиків судового красномовства: Горгія, Лісія, Трасімаха;
- період розвитку судової риторики в епоху Давнього Риму (Марк Порцій Катон Старший, Гальба, Гай Папірій Карбон);
- охарактеризувати судові промови Марка Антонія, Квінта Гортензія Гортала;
- розкрити ораторську майстерність Цицерона;
- вітчизняної судової риторики Нового часу.

2. Провести аналіз за уривками творів (виступів) відомих судових ораторів різних часів з метою показати як проявляються в них всі особливості судової промови: вказати як визначається цільова установка кожної промови; як проявляються всі особливості судової промови; чи сприяє промова формуванню переконання суддів; чи промова сприяє вихованню громадян, які знаходяться у залі; чим визначається емоційність промови; чим збагачена мова оратора.

3. З метою сформуванню у студентів уявлення про основні етапи розвитку сучасного судового риторичного ідеалу як основної категорії сучасного судового ритора студенти складають усні виступи на одну із тем (“Ви вибираєте професію – це означає...”, “Коли я стану адвокатом (прокурором)”, “Язик знищив більше людей, ніж меч”, “Заговори, щоб я тебе побачив”, “Є в коханні і будні, і свята”). Перед цим призначаються журі із 3-х осіб, які аналізують виступи студентів за такою схемою:

- доповідач зорієнтований на контакт з аудиторією, на якому етапі установлює зв'язок зі слухачами, як його підтримує;
- чітко дотримується мети та теми, вміє зацікавити висловлюваною інформацією;
- послідовно розкриває зміст та аргументує свою точку зору;
- дотримується норм літературної мови, вимогам основних комунікативних рис мовлення, використовує мовні виразні засоби;
- володіє технікою мовлення;
- вміє триматись перед аудиторією, як користується мімікою, жестами.

4. Прочитати промову А.Ф.Коні, виділити засоби зв'язку, ознаки діалогу, які здатні вплинути на переконливість промови; виділити засоби впливу. Вказати, де мистецько-виразні засоби є засобами, які створюють емоційність, а де виступають як засоби аргументації.

5. На прикладі прослуханих промов підготувати звинувачувальну або захисну промову на 5 хв. Проаналізувати її з точки зору логічності, впливовості.

6. Відомо, що представники російського дореволюційного судового красномовства висловлювали різні точки зору щодо необхідності написання тексту судової промови. Так, А.Коні, наводячи різні аргументи, пропонував не записувати весь текст судової промови.

Проте П.Пороховщикова вважав, що текст промови має бути писаним, і наводив переконливе обґрунтування цього.

Схарактеризуйте особливості докомунікативного етапу підготовки судової промови і наведіть аргументи щодо необхідності готувати в письмовій формі текст судової промови.

7. Підготувати десятихвилинну промову за темою “Майстерність судового оратора (А.Коні, Ф.Плевака та ін.) в побудові публічної промови.

8. За фабулами скласти процесуальні документи, обвинувальну та захисну промови.

Фірма "Вікторія" (м. Київ) відвантажила фірмі "Реалізатор" (м. Кременчук) дві партії швейної продукції, що надійшла від виробника ТОВ "Одеса" з м. Одеси (загальною вартістю 100 тисяч грн). При прийомці продукції виявлено велику кількість бракованих виробів. Продукцію повернуто виробнику. Виник спір між фірмами щодо збитків.

Неповнолітніх Денисюка, Стаса та малолітнього Стрільника доставлено до лікарні з ознаками наркотичного отруєння в результаті паління "косячка", придбаного у непрацюючого 30- річного сусіда С. Кінолога. Батьки потерпілих звернулися до суду. Звинувачений С. Кінолог заперечує свої дії.

Цибик Валентина поверталася пізно з роботи. Поки відкривала кодовий замок у дверях під'їзду, з'явився невідомий чоловік, вихопив у Цибик сумку (у ній знаходився паспорт і гроші). Через 8 місяців по тому Цибик звинувачено у реєстрації фіктивної фірми, про яку, за словами потерпілої, вона чує вперше.

Впізнавши свою норкову шубу (що була викрадена 2 роки тому під час пограбування квартири) на жінці з сусідньої установи, пані Жданова звернулася до суду. Підозрювана заявила, що шубу вона придбала на розпродажі у ломбарді.

Юнак купив наручники у Київському магазині приколів. Жартуючи одів їх на свою руку і руку коханої дівчини. Жарт скінчився, але наручники зняти не вдавалося. Було викликано службу надзвичайних ситуацій, котра і втратила молодих людей від наручників. Позивач вимагає від магазину приколів компенсації за моральні збитки 1 млн грн.

9. Відзначте недоліки у побудові промови, усуньте їх; проаналізуйте та доведіть, що ви робите це правильно. Відредагуйте текст промови та виправте граматичні помилки.

**Захисна промова С.Шалинського, виголошена на судовій розправі
19.11.1919 р. у справі генерала М.Гарнавського**

Високий Суде! .

Перед нами розграватся один з актів трагедії Українського Народу. Найвищий Вождь Галицької Армії, улюблений й обожаний своєю армією, помимо молодого віку з перепрацювання посивілий генерал стає перед Високим Судом, щоби відповісти за страшний злочин, а іменно злочин зради свого Народу і йому підчиненої Армії.

Що ж то за злочинець і чим він провинився? Чи злочинцем є той, що був першим піонером ідеї національного війська яко командант Січових Стрільців за часів Австрії? Чи злочинцем є той, що мучився в польській тюрмі і з нараженням власного життя утікає з полону та передирається серед невігід через гори, скали, дебри, щоби прибути до своєї армії? Чи злочинцем є той, що стояв на чолі 2-го корпусу і вів завзяті бої о столицю галицької України - Львів? Чи злочинцем є той,

що в найкритичнішому часі для нашого Народу, коли Галицька Армія задля підлої клевети наших ворогів мусіла опускати Рідний Край - Галичину, обнімає над нею начальну команду? А була це армія - підупала на дусі і пригноблена.

І тут постає величезна стать злочинця, і він голосом Прометея засталоє серце, ободрює духа, загартовує енергію, скріплює відвагу тої армії; Та Армія, гола і боса, розпалена живим словом генерала, іде з нечуваним імпетом, кілометровим кроком вперед і вкоротці здобуває наддніпрянський Вавилон - столицю України, золотoverхий Київ. І знову загомонала свобідна боева пісня, та сама, що дзвеніла колись на степах зеленої України, але замовкла під гуком гармат з-під Берестечка та нещасливої Полтави. І здавалося, що вже зазоріло ясне світло Волі, що благословиться на світлий Воскресення день. Аж тут повстає новий ворог, проти котрого п. генерал рівно ж виступає оружно.

І той великий син України, український Гарібальді, що в інших народів покритий авреолею слави був би зайняв місце в Пантеоні безсмертних, був би оспіваний поетами, прославлений піснями і був би став предметом національної легенди, стає перед Тобою, Високий Суде, яко Ефіяльт і герострат свого Народу.

Кривава історія наша. Сумна доля нашого Народу. Вона тягнеться червоною ниткою від найдавніших часів аж до тепер. І здавалося, що світова війна, котра похлонула стільки жертв, що той кривавий танець європейський принесе щастя для нашого народу, як приносить послубний щастя для молодої пари. Однак і тут зловіща Теміда поклала своє грізне "вето". І та непевна, як весна, гаряча, як літо, невмолима, як осінь, строга, як зима, судьба щербата нашого Народу спричинила те, що той великий син України поставлений зістав перед суд. Страшний акт трагедії - я мушу його розбирати. Впрост жахаюся. І який я був би щасливий, Високий Суде, якби мене в тій хвилині осіяла якась сила пророка, якби я був ведений якимсь віщим духом, то мігбим знайти тоді той талісман, що під його закляттям далекосяглим зором, перебивши занавісу історії, покинувбим ту землю несправедливости, цю арену людського горя, сліз, терпінь, злиднів, мук і болів і орлиним летом на крилах зимового вітру взнісбимся в ті часи, де була "авреа етас" - золотий вік людськості, де не було народної распрії, де панував рай на землі. Однак я звиклий смертельник і мушу приступити до обговорення тої трагедії, а іменно вислідудводневного процесу.

Коли я порівняю висліди головної розправи з тими точками, які закидуються обжалованому, то пригадуються мені слова римського поета Вергілія: "Quididid delirant geges, plectinиг АСНІVІ" (що завинили королі, за це карається ахейців), або приміню ті слова до наших обставин: за це, що завинило Правительство тутешнє, мається карати обжалованого.

Що закидують обжалованому п. генералові Гарнавському? Чотири злочини. Злочини порозуміються з ворогом, злочин переговорів з ним, злочин проти Зверхної Влади і злочин невиконання приказу. Перед приступленням до обговорення тих злочинів мушу застановитися над причинами, котрі довели до поповнення тих злочинів. Слово "злочин" уживаю тут лише з куртуазії для п. прокуратора, котрий таку дефініцію їм надав. Про ці причини не буду довго розправляти, бо вони на розправі вийшли в такій ясній і драстичній формі, що ближчого обговорення не потребують. І так, що зізнавав шеф санітарний, шеф інтендантури, референт муніційний і референт політичний вистарчас, щоби мати ясний образ того, в яким стані находилася ця армія в перших днях падолиста. Це не була армія, а ""іздячі шпиталі". Стан хорих виносив понад 10.000, брак ліків, брак лікарів, брак санітарного матеріялу, брак санітарного перзоналу, брак білизни,

накривал і т. п. давав до пізнання, що та армія при дальшій таким стані вигине. А не було найменшої надії, що буде можна цьому зарадити. Всякі просьби, всякі представлення до Правительства зістали без успіху. Що більше: Правительство на внесені в тих справах санітарним шефом письма не давало ніякої відповіді. Страшно рівнож представив стан армії в тих днях шеф інтендантури: 10% стрільців було без всякої білизни, 25% без черевик, майже половина без плащів, в подертих блюзах і споднях. Це правдивий паризький "санкільт", і то в днях осінних, дощових, зимних. Всякі замовлення поодиноких бригад позістали без успіху. Правительство не лише нічо про це не подбало, а противно, навіть відмовило гроша, так що стрільці від місяця не діставали льону.

Дуже сумно представлялася справа заосмотрення муніцією. Під час наступу на большевиків одніським джерелом достави муніції було те, що собі стрілець здобув на ворогові. В послідних часах стрільці діставали лише по 10 патронів, а батареї по кільканадцять стрілів.

А вже найсумніше представлявся стан під зглядом політичним. Ві всіх галузях адміністрації панував саботаж, не скажу я про саботаж Правительства тутешного, бо боюся, щоби мене не потягнуто до відвічальности, але ужию слова евфемістичного, а іменно -неприхильність Правительства. Від початку нашого переходу за Збруч тутешне. Правительство пляново і систематично відносилося до нашої армії неприхильне. Члени Правительства виголошували ворожі нам мови, накидувалися лайками, провадили, зглядно допускали ворожу нашій армії агітацію в словах і письмі. Армія та -мимо ріжних памфлетів в часописах на неї - сповняла вірно прикази і не зважала на це. Всяке представлення в тій справі Начального Вождя до Правительства було безуспішним Правительство було на це сліпе, глухе і німе. Це є ті причини, котрі приготовляли катастрофу і котра була б без сумніву наступила, коли б Начальний Вождь вскорі цьому був не зарадив...

Як виходить з представленого стану річи, ані один з закинутих п. генералови злочинів не може бути браний під увагу. Всі вони опираються на крихких основах, і розправа не виказала найменших даних, з котрих можна би вносити, що обжалований бодай в части причинився до поповнення закинутих йому злочинів.

Супроти цього вношу на увільнення п. генерала Тарнавського від усіх точок обжаловання.

Я ще одно слово маю до Високого Суду. Незадовго Високий Суд удасться до приближаючої кімнати на нараду. Перед Вами, Панове-судді, стане мітична Теміда - богиня справедливости. Вона двох річей жадає від Вас: примінення закону і серця. Про закон я вже говорив. А що каже серце? Я не прошу о доброту Вашого серця для обжалованого, а для кого иншого. От в тій хвилині з брудних казамат Берестя Литовського, зимних канур Домбья, арештантських рот Перемишля відзиваються голоси мучених, голодних і збідованих народних мучеників. Вони пересилають до Вас, Панове-судді, велику просьбу: "Не позвольте, щоби представник тої ідеї, за котру ми так тяжко коротаємо тут своє життя і ждемо визволення, був узнаний яко зрадник. Не допустіть до цього, щоби наші муки на вість о таким вирокі побільшувалися".

Я чую малі голосочки малих діточок Галичини, котрих батьків залізна рука ляцького наїзника вигнала на вуглянні рудокопи, а котрих брати стоять з крісом в руці для оборони Вітчизни. Ті діточки падають на коліна і складають ручки дрібосенькі перед Тобою, Суде, і благають Тебе: "Панове-судді. Верніть нам нашого месію, котрий має вибавити наших батьків і наших братів. Ми Вас о це

благаємо. І не дозволяйте, щоби той, щоби наш месія, був зрадником Народу. Ми обіцяємо перед образом Матері Божої пімстити ті наруги і ту кривду, яку зносять наші матері".

В той сам час відзиваються до Вас голоси тисячів хорих і ранених, котрі мучаться по шпиталях: "Дайте нам, Панове-судді, бодай тепер, коли смерть нам заглядає в очі, спокійно умирати. Осолодіть нам тих ще кілька хвилин життя, котре ми мусимо принести в жертву Вітчизні. Не допустіть до цього, щоби ми вмирили з переконанням, що наш вождь є зрадником".

Вкінці доходять до салі судової якісь підземні голоси. Це голоси погибших героїв, котрих душі стають тепер перед престол Царя Царів, Короля Королів, перед престол Найвищого Єгови, і там вносять велику супліку пімсти для ворогів Народу, а їх тіла, спочиваючи в сирій зимній могилі, заумерлими устами благають Вас, Панове – судді: "Дайте нам спокійно лежати в гробі. Не дозволяйте, щоби наші могили замість цвітом, покрилися терням. А це станеться, коли наш Вождь, на котрого розказ ми положили так молоде, а дороге життя, буде узнаний яко зрадник". (*Генерал Тарнавський плаче*).

- Я бачу слезу на очах Твоїх, генерале. Плач, плач, генерале. Плач над недолею Твого Народу, як плакав Єремія над недолею народу Ізраїлю на ріках вавилонських, пом'янувши Сіон. Однак не плач, генерале, над Твоєю судьбою. Це ж судять Тебе Твої діти, котрі ділили з Тобою горе і негоре. Вони знають, що Ти за один і чи Ти зрадник. Вони ж, нинішним, святим вироком різко проти цього запротестують і вложать на Твого голову діядем невинности.

Я в останнє апелюю до Вас, Панове-судді: відкрийте свої серця для тих, котрі - як я вже згадав - так важко Вас просять. Я відзиваюся до Вас словами великого грецького поета Софокля: "Мет гоїс ехтайлейс гіперахту, мет епіляту, Хронос гар евмарес, го Теос".

Я скінчив.

*Денник Начальника команди
Української Галицької Армії.
-Нью-Йорк, 1974. - С. 288-294.*

10. Обґрунтуйте думку А. Коні, наведену з його твору "Приемы и задачи прокуратуры", і подайте переконливі приклади на підтримку (або спростування) її. Сформулюйте відповідні поради судовому ораторові,

Нужно знать предмет, о котором говоришь, в точности и подробности, выясняя себе вполне его положительные и отрицательные свойства; нужно знать свой родной язык и уметь пользоваться его гибкостью, богатством и своеобразными оборотами.

11. Поясніть у контексті культурно-мовленневого аспекта судової промови твердження А.Коні: **"Найкращі промови є простими, зрозумілими й наповненими глибокого смислу"**.

12. Поясніть, як ви розумієте поняття **словесна точність**. Наведіть антонімічний термін і зазначте, якими засобами та для чого досягається словесна точність.

13. З'ясуйте роль і значення в судових промовах таких лексичних зображувальних засобів, як епітети, порівняння, метафори, метонімії, перифрази, гіперболи, синекдохи. Проілюструйте переконливими прикладами свою відповідь.

З'ясуйте роль і значення в судових промовах фразеологічних одиниць (прислів'їв, приказок, примовок, афоризмів, крилатих виразів) та зазначте ситуації їх доцільного вживання.

14. Схарактеризуйте та проілюструйте прикладами використувані в судових промовах такі прийоми стилістичного синтаксису, як повтор, інверсія, градація; риторичний вигук, риторичне запитання; антитеза. У разі потреби скористайтеся словником.

15. Схарактеризуйте роль, доцільність і ступінь застосовуваних оратором каналів впливу на неоднорідну судову аудиторію, представлену групами:

а) професійні учасники судового процесу (суддя, прокурор, адвокат, секретар судового засідання); б) представники громадськості (громадський захисник, громадський обвинувач, представники трудових колективів); в) зацікавлені у справі учасники (підсудний, потерпілий, позивач, відповідач та їх представники);

г) учасники судового процесу, що з'явилися для виконання покладених на них законом обов'язків (свідки, експерти, перекладачі); д) публіка, яка виявила інтерес до судового процесу у цій справі.

16. Ознайомтеся з висловом, який нерідко зустрічається в роботах юристів про культуру судових промов: **"Людська думка постійно коливається між логічним сприйняттям та емоцією; найчастіше наша думка складається одночасно з логічної ідеї і почуття"**.

Прокоментуйте цей вислів, характеризуючи та ілюструючи основні мовні засоби переконання та впливу в судових промовах: уповільнення чи прискорення темпу мовлення, інтонаційне виділення певних слів, паузи, повторення, прийом адресації, точність слововикористання, риторичні запитання, метафори, порівняння, паронимазія (умисне зіткнення паронімів в одному висловлюванні з метою акцентування різниці між поняттями), інверсія (умисна зміна прямого порядку слів), градація (таке розташування слів, за якого кожне наступне слово має вищий ступінь якості чи інтенсивності), парцеляція (частина висловлювання, відділена від основної частини розділовою паузою), анафора (повторення початкових слів і словосполучень).

17. Прокоментуйте епізод, який згадував А.Коні, з позицій етики й культури мовленнєвої поведінки судового оратора.

Один із товаришів прокурора, розповідаючи про результати звинувачення, яке він підтримував, заявив: "Хоч я і програв, зате йому (підсудному— Г.О.) всю пику чоботом вимастив,—залишиться задоволеним".

А.Ф.Коні, який був обер-прокурором Сенату, відразу звільнив його від виступів на суді як обвинувача.

18. Приєднайтесь до думки, що кожен юрист має володіти тріадою досконалих практичних умінь та навичок: умінням ясно говорити, уважно слухати, аргументовано переконувати. Наведіть приклади.

19. Поясніть значення термінів: діапазон голосу, динаміка голосу, епітет, епіфора, жанр, жести, прийоми тактики оратора, приведення до абсурду, експромт, спіральний спосіб доказу.

20. Підготуватися до ділової гри «Кому віддати дитину?».

Поділитися на мікрогрупи по 4 особи у кожній. Розподілити між собою ролі: батько дитини, бабуся, суддя і соціальний працівник.

Ведучий пояснює фабулу гри: «Молода жінка вісімнадцяти років народила

дитину. Батьком дитини є молодий чоловік двадцяти років. Батько і матір дитини разом вчилися в школі. У шлюбі вони не перебували, хоча батько дитини наполягав на заключенні шлюбу. Молода жінка, залишивши новонароджену дитину своїй матері, поїхала на заробітки до Греції, де вийшла заможного чоловіка, який не знає про існування дитини. Батько дитини, ображений зрадою подруги, вирішив забрати сина собі, але бабуся, під опікою якої знаходиться хлопчик, не віддає її”.

У судовій дискусії беруть участь батько дитини, бабуся (яка представляє матір дитини), суддя і соціальний працівник. На підготовчому етапі в кожній мікрогрупі розподіляються ролі батька, бабусі, судді й соціального працівника. Потім за одним столом окремо збираються “батьки”, за другим – “бабусі”, за третім – “судді”, за четвертим – “соціальні працівники”. В кожній групі протягом 15-20 хвилин триває обговорення, в процесі якого розробляються аргументи на захист тези – кому повинна належати дитина. Безперечно, “батьки” й “бабусі” будуть шукати аргументи на свою користь, між тим у суддів і соціальних працівників може виникнути ситуація, коли прийдеться думати над розробкою протилежних тез.

Хід гри. Кожна підгрупа назначає одного з своїх членів для виконання ролі, до якої готувалась підгрупа. “Судовий процес” триває 20 хвилин, протягом яких “суддя” по черзі надає слово “батьку”, “бабусі”, “соціальному працівникові” (який повинен попередньо ознайомитись із спеціальною літературою – Кодексом про сім’ю і шлюб тощо), організує дебати, ставить питання й виносить аргументоване рішення.

Решта учасників гри відстежують техніку спору, а потім аналізують його. Далі гра повторюється в іншому складі. В кінці аналізуються вдалі моменти полеміки, сильні аргументи, найбільш цікаві варіанти.

Література

1. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Риторика для юристов/ Л. А. Введенская, Л. Г. Павлова – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 576 с.
2. Далецкий И.Б. Риторика: заговори, и я скажу кто ты/ И. Б. Далецкий – М.: Омега – Л., 2004. – 488 с.
3. Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов): [Учебн. пособие]/ Н. Н. Ивакина – М: Юристъ, 2003. – 384 с.
4. Ивакина Н.Н. Культура судебной речи/ Н. И. Ивакина – М., 1995. – 323 с.
5. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя/ Н. И. Клименко – К., 1990. - С. 130.
6. Молдован В.В. Риторика загальна та судова. [Навч. посіб.] / В. В. Молдован – 2-ге вид. – К: Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
7. Молдован В.В., Кацавець Р.С. Судова риторика: практикум. [Навчальний посібник] / В. В. Молдован, Р. С. Кацавець – К.: Алерта, 2006. – 200 с.
8. Мурашов А.А. Риторика. [Хрестоматія – практикум] – М.: Рос. пед. агентство, 1998. – 318 с.
9. Онуфрієнко Г.С. Риторика у практичних завданнях для юристів. [Навчальний посібник для студентів ВНЗ МВС України] / Г. С. Онуфрієнко – Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2002. – 307 с.

Тематика навчальних публічних виступів

Досвід показує, що короткі (дво-, трихвилинні) публічні виступи студента на запропоновану тему, заздалегідь підготовлену чи виголошену експромтом, сприяють виробленню вправності у техніці усного мовлення. На кожному занятті відводимо 10- 15 хв. для таких вправ, і кожний студент упродовж семестру

повинен 2 – 3 рази виступити.

1. Для одних роки – старість, а для інших – мудрість.
2. Чи легко бути молодим?
3. Яким я уявляю своє майбутнє.
4. Що дає людині життєвий досвід?
5. Яким я бачу сучасного юриста?
6. Краса врятує світ.
7. Ви вибираєте професію – це означає...
8. Коли я стану адвокатом (прокурором).
9. Язик знищив більше людей, ніж меч.
10. Заговори, щоб я тебе побачив.
11. Є в коханні і будні, і свята
12. Сучасний шлюб та його перспективи.
13. Проблеми сучасної освіти.
14. Чорнобиль оселяється в кожній родині.
15. Екологічні катастрофи та катаклізми.
16. Дії та психологія злочинця.
17. Останній гучний політичний скандал.
18. Моє перше відвідування церкви.
19. Змалювання своїх почуттів коханій особі.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота студентів має допомогти їм більш повно оволодіти предметом курсу, розширити ерудицію, сформувати навички науково-дослідницької роботи. Для цього при організації самостійної роботи студентів слід органічно поєднувати ті види діяльності, які вимагають уваги та пильності, з тими, які стимулюють творчий пошук та мислення, що дозволить усебічно підготувати студента до самостійної праці. Результатом самостійної роботи повинно стати формування якісно нового рівня наукової підготовки студента, вміння вільно орієнтуватися в системі ораторського мистецтва.

Головна мета полягає в необхідності закріплення студентом матеріалу, який він здобув у навчальному закладі, та його систематизації. Наведений нижче перелік форм самостійної роботи студентів, з одного боку, є орієнтованим і, з другого – містить найбільш змістовні форми:

- виконання домашніх завдань (визначаються завданнями для семінарських занять (СЗ)), підготовка до СЗ;
- доопрацювання матеріалів лекції за допомогою комп'ютерного навчального курсу;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової літератури;
- опрацювання першоджерел класиків ораторського мистецтва;
- складання публічного виступу на визначену тему в конкурсі ораторів академії.

Перелік видів самостійної роботи доводиться до відома студентів на семінарських заняттях.

Тематика рефератів

- Гомілетика – наука про християнську проповідь.
- Активізація уваги слухачів: прийоми і засоби.
- Аристотелівські способи переконання.
- Безконфліктне спілкування: принципи, засоби, умови, прийоми.
- Етикет телефонної розмови.

Видатний український любомудр Григорій Сковорода.
 Громадсько-політичне мовлення: жанри, специфіка.
 Давньоруське ораторське мистецтво.
 Ісократ – засновник риторичної школи в Афінах.
 К.П. Зеленецький – автор «Дослідження про риторику».
 Конфуціанські повчання – типова риторика морально-етичного характеру.
 Критерії оцінювання культури мовлення оратора.
 Культура мови юриста: зміст і компоненти поняття.
 Лісій – найвидатніший афінський оратор класичного періоду.
 Логографи – наймані творці промов для суду.
 М.Кошанський про «красномовство розуму і красномовство серця»
 М. Сперанський – автор славнозвісних «Правил вищого красномовства».
 Місце творчості Мелетія Смотрицького у розвитку красномовства.
 Мовленнєвий етикет східних слов'ян: історія і сучасність, традиції і
 новації.
 Неориторика та її відмінність від класичної риторики.
 Ораторське мистецтво в Давній Греції.
 Ораторське мистецтво Давнього Риму.
 Ораторське мистецтво Демосфена.
 Ораторський талант: індивідуальність у красномовстві.
 П.А. Олександрова, Ф.М. Плевако – взірці судового ораторського
 мистецтва, майстерного володіння словом.
 Патристика як основне джерело ідей церковної риторики
 Полеміка: сутність, різновиди, прийоми.
 Протагор із Абдер та його методи навчання красномовству («за» та
 «проти»)
 Риторика та гомілетика.
 Риторичний ренесанс України (XVII – XVIII ст.).
 Риторичний твір «Ключ розуміння» Й. Галятовського – перший
 друкований посібник з гомілетики.
 Риторичні методи аргументування.
 Риторичні традиції Києво-Могилянської академії.
 Риторичні школи в Стародавній Греції.
 Сократ як критик софістів.
 Сократ як майстер академічних бесід-діалогів.
 Софісти – творці античної риторики.
 Судове красномовство в Росії у другій половині XIX ст..
 Судові промови видатних російських юристів А,Ф, Коні.
 Судові публічні промови: умови успіху.
 Сучасні полемічні прийоми в ораторському мистецтві.
 Твори І. Вишенського – яскраві сторінки давньої української риторики.
 Творчість Аристотеля як ціла епоха в розвитку риторики.
 Трагедія та ренесанс українського риторичного слова у XX ст..
 Трактат «Про софістичні спростування» Аристотеля.
 Трактат Аристотеля «Риторика».
 Феофан Прокопович – видатний церковний діяч, вчений та теоретик
 риторики.
 Цицерон – «цар адвокатури».
 Цицерон – останній великий оратор республіканського Риму.
 Хитрі прийоми кишенькових злодіїв.
 Чи доцільний суд присяжних.
 Небезпека наркотиків для суспільства.

Як вистежують продавців опіуму.
 Основні причини злочинності.
 Як відбитки пальців викривають злочинця?
 Як і які підробляють сьогодні документи?
 Ефективна боротьба з організованою злочинністю.
 Як впливають детективні фільми на дітей?
 Що таке суто американський злочин?
 Що таке kleptomaniya?
 Що таке корупція?
 Контрабанда і сучасний бізнес.
 Закон і моральні норми в сучасному суспільстві.

СЛОВНИК.

ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Активізація аудиторії (*лат. actirus* – діяльний) – створення в аудиторії творчої атмосфери розмірковування.

Алегорія (*грец. allos* – інший, *agoreuo* – говорю), (іносказання) – зображення абстрактного поняття чи явища через конкретний образ.

Анафора (*грец. anaphora* – „винесення нагору”) – лексико-синтаксичне повторення слів і словосполучень на початку речень.

Антитеза (*грец. antithesis* – суперечність) – зворот промови, в якому для посилення виразності протиставлені поняття, думки, образи, стани, риси характеру діючих осіб.

Аргумент (*лат. arguere* – показувати, з'ясувати, доводити) – думка (або сукупність взаємозв'язаних думок), за допомогою якої обґрунтовується істинність будь-якої іншої думки (або теорії). При доказі деякої думки аргументи є підставами, або посилками, з яких логічно випливає думка, що доказується.

Аргументація – 1) активна діяльність оратора, спрямована на доказування тези; 2) логічне обґрунтування оратором тези шляхом доказування, переконання.

Артикулятори (*лат. articula* – розчленовую, розбірливо вимовляю) – частина голосового апарату (язик, губи, зуби, нижня щелепа, м'яке піднебіння), що створює із звуків склади і слова.

Аудиторія (*лат. audio* – слухаю, чую – 1) зал для читання лекцій, доповідей; 2) слухачі лекцій, доповідей, промови тощо; це сукупність слухачів, об'єднаних в одиниці часу і простору спільним видом діяльності.

Аудиторний шок (сценічний страх) – стан емоційної напруги при вираженні думок, у результаті якого люди відчують складнощі у виконанні промови.

Благозвучність – приємність голосу.

Висота голосу – фізіологічна властивість мовного голосу, керована напругою голосових зв'язок і частотою імпульсів, отриманих із головного мозку. Розрізняють: високий мовний голос, у якому переважно розвинуте голосове звучання зі слабко вираженим грудним; низький мовний голос, у якому переважно розвинуте грудне звучання зі слабко вираженим голосовим; середній мовний голос із добре розвинутим і голосовим, і грудним звучанням.

Гіпербола (*грец. hyperbole* – перебільшення) – навмисне художнє перебільшення сили, значення, розміру явища, що зображується.

Голос – озвучене дихання, що складається з п'яти елементів: звучності, темпу, висоти, тембру та дикції (артикуляції).

Голосовий апарат – апарат, що складається з чотирьох частин: дихальних органів, вібраторів, резонаторів і артикуляторів.

Градація (лат. *gradatio* – поступове підвищення) – поступовий перехід від одного стану до іншого при наростанні якості (або навпаки) для посилення ефекту мови, наприклад, “переміг, розгромив, знищив”.

Дебати (фран. *debats* – сперечатися) – обговорення будь-якого питання, обмін думками звичайно після доповіді.

Денотатний граф (лат. *denoto* – позначаю і грецьк. *grapho* – пишу) – засіб виділення з тексту істотних ознак ключового поняття.

Діалог (грец. *dialogos* – бесіда, розмова) – бесіда між двома або декількома особами, основна форма ораторської діяльності при відповідях на питання.

Діапазон голосу (герц. *dia pason* — через усі) – зміна висоти звучання від найнижчих до найвищих звуків, тонів; поняття “діапазон” включає до себе об’єм, сукупність всіх звуків різної висоти, доступних людському голосу.

Дикція (лат. *dictio* – вимова) – правильна, чітка вимова кожного голосного і приголосного звуків окремо, а також слів і речень у цілому.

Динаміка голосу (грец. *dunamicos* – сильний) – різноманітний ступінь сили звучання, гучності. Гучність забезпечується гарною роботою дихального апарату, а також активною артикуляцією, відсутністю зайвих м’язових напруг.

Дискусія (лат. *discussio* – розгляд, дослідження) – розглядання будь-якого питання або групи питань компетентними особами з наміром досягти взаємоприйняттого рішення.

Диспут (лат. *disputare* – міркувати, сперечатися) – привселюдна суперечка на наукову або суспільно важливу тему; для нього, як і для дискусії, характерне прагнення, дійти єдиної думки, знайти спільне рішення, встановити істину співставляючи суперечливі судження.

Експромт (лат. *exromptus* – готовий), (імпровізація) – промова, яка створена без підготовки в момент безпосереднього виконання. Ґрунтується на природному дарі володіти словом і частково ерудиції та культурі оратора. Здатність до експромту свідчить про обдарованість і найвищий рівень розвитку ораторських здібностей.

Епітет (грец. *epitheton* – означення, прізвисько) – вислів, що образно визначає річ, людину чи дію, підкреслюючи найбільш характерну чи вражаючу якість або дає ідейно-емоційну оцінку.

Епіфора (грец. *epiphora* – повторення) – стилістична фігура, що являє собою повторення слова або звукосполучення наприкінці фрази чи декількох фраз із метою посилення виразності поетичної промови; паралелізм синонімів або граматичних форм.

Жанр (франц. *genre* – рід, вид) – стійка композиційно-мовна схема. Кожний мовний жанр має свою структуру, свої правила розташування матеріалу тощо.

Жести (лат. *gesta* – діяння) – виражальні рухи рук, пальців. Жести використовують як допоміжні засоби спілкування людей. Жестами вони виражають свої думки. Жести виступають і як імпульсивно-інстинктивні дії, розраховані на те, що люди за допомогою них зрозуміють внутрішній стан оратора і його вимоги. Жестом нерідко супроводжується мовлення, що надає наочності та експресивності розповіді.

Заперечення – обґрунтоване відхилення якої-небудь думки або положення, твердження, в якому виражається незгода з ким-небудь чи з чим-небудь; спростування думки або судження.

Засіб демонстрації аргументу – вибір форми умовиводу для показу логічного зв’язку аргументів із тезою.

Зевґма (герц. *seugma* – зв’язок, ярмо) – експресивна синтаксична конструкція, що складається з головного слова й однорідних членів речення, які

залежать від нього, рівноцінних граматично, але різнопланових за значенням, унаслідок чого в багатозначному головному слові одночасно актуалізуються мінімум два різних значення або значеннєвих відтінки.

Ідея (грец. *idea* – вигляд) – основна думка, яка лежить в основі промови оратора; основна думка, що визначає зміст виступу.

Інверсія (лат. *inversio* – перестановка, перевертання) – зміна звичайного порядку слів у реченні для виділення смислової значущості тих чи інших його складових або для надання фразі особливого стилістичного забарвлення.

Інтоніяція (лат. *intonare* – видавати звук, голосно вимовляти) – ритміко-мелодійна побудова промови, яка передає її сенс і почуття за допомогою висоти тону, сили звуку, темпу мови і тембру голосу.

Іронія (грец. *eironiia* – удоване незнання) – іносказання, що містить у собі висміювання, негативну оцінку предмета мовлення або якихось його якостей: заперечення під видом ствердження чогось. Зовнішня форма суперечить змістові при тонкому, ущипливому глузуванні.

Каламбур (франц. *calembour* – гра слів) використання різних значень (двозначності) того самого слова або двох подібно-звучних слів із метою досягнення комічного ефекту; гра слів.

„Кінетичний код” – це рухома система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей; один із каналів спілкування оратора з аудиторією, так звана сукупність міміки, жестів, рухів, поз.

Композиція (лат. *composito* – упорядкування, зв'язування) – розташування і співвіднесеність компонентів промови. К. – набагато більш складна і багатшарова конструкція, чим план або схема, до яких її іноді намагаються звести. Вона спирається не тільки на логіку і психологію, а й на естетичне почуття оратора і слухачів.

Композиційні прийоми – дидактичні форми, в яких передається інформація.

Контекст (лат. *contextus* – сплетіння, з'єднання, тісний зв'язок) – у цілому закінчений за смыслом уривок тексту або усної мови, у межах якого найточніше виявляється сенс і значення слів і фраз, що входять до його складу.

Концепція (лат. *conceptio* – розуміння, система) – це система поглядів на те чи інше явище, яке становить собою предмет промови.

Культура мовлення – уміння використовувати всі способи впливу на слухачів, які пов'язані з мовою і збігаються з поняттям “мовленнєва майстерність”.

Культура письмової промови юриста – це вибір і організація мовних засобів, що відповідають офіційній ситуації і вимогам законодавства й адекватно відбивають встановлювані у справі фактичні дані.

Культура привселюдної промови юриста – це таке мотивоване використання мовного матеріалу, яке є оптимальним для даної ситуації й змісту промови.

Лігота (грец. *litotes* – простота) – образний вислів, який полягає у зменшуванні величини, значення явища, що зображується, применшенні, недомовленості. Л. – протилежний гіперболі троп.

Логіко-інтонаційна виразність мови – уміння оратора чітко, повно, без перекручувань донести до слухачів зміст промови, її основні ідеї.

Логіко-інтонаційний аналіз тексту промови – творче освоєння тексту, в якому кожному епізоду притаманні певні тональність, темпоритм, температура почуттів (ступінь емоційності). Він здійснюється за допомогою мовних нот.

Логічний наголос – підкреслена вимова етапних речень у промові (тези, висновки), а також найзначніших слів і словосполучень у фразах.

Метафора (грец. *metaphora* – перенос) – вид тропа, що побудований на вживанні образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якогось предмета чи явища, схожого з ним окремими рисами (колір, форма тощо). М. є тим же порівнянням, однак при порівнянні схожість указується прямо, а в метафорі домислюється.

Метонімія (грецьк. *metonymia* – перейменування) – перенесення назви одного явища на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку (замість назви цілого – назва частини).

Мовний такт — відрізок фрази, цілісний за значенням, об'єднаний інтонаційно і відокремлений з обох боків паузами.

Невербальний канал – це інформаційний канал між суб'єктами спілкування, якому притаманні наступні паралінгвістичні ознаки: *просодія* – система вокалізації промови (тон, інтонація, темп, гучність вимови промови); *екстра лінгвісти-ка* – емоційний звуковий супровід (сміх, плач, паузи, подих, покашлювання, звукоімітація); *кінесика* – міміка (вираз обличчя), жести, пози, хода, пантоміміка (вираз тіла), візуальний контакт (погляд); *такесика* (знаки вітання) – потискання рук, поцілунок, дружнє поплескування, обійми; *проксемика* – відстань між партнерами.

Ноти мовні — це графічне зображення голосової, інтонаційної мелодії промови. Усі н. м. поділяються на три групи: рядкові, нарядкові, підрядкові.

Ноти нарядкові — графічне зображення голосової мелодії промови, що розташовується над тим словом або окремим складом слова, які потребують зміни діапазону.

Нота підпорядкована – це лише одна мовна нота, “підкреслювання”, коли необхідно наголосити в реченні головну думку або окреме слово.

Ноти рядкові - це ноти, що розташовуються на рядку, перед словами або групою слів, яким необхідно задати саме таку інтонацію (кличні або питальні в кінці речення).

Оксиморон (грец. *oximoron* – дотепно – безглузде), (оксюморон) – вид тропа, що ґрунтується на поєднанні протилежних за значенням або суперечних за змістом понять, які разом дають нове уявлення.

Омоніми (грец. *homonymia*, *homos* – однаковий, *onoma* – ім'я) – слова, різні за значенням, але однакові за звучанням і написанням.

Опонент (лат. *opponens* – той, що протиставить, заперечує) – учасник суперечки, який спростовує висунуту іншою стороною тезу.

Паузи граматичні – це засіб граматичного упорядкування тексту промови.

Паралінгвістичний код – сукупність невербальних знаків та символів, що використовуються у спілкуванні.

Паузи логічні – паузи, що пов'язані зі змістом, логікою промови. За їх допомогою оратор здійснює роздрібнювання потоку слів на змістовні частини. Це нібито поділ або поєднання слів у мовні такти.

Паузи психологічні – засоби емоційної інтерпретації тексту, спрямовані на розкриття психологічного навантаження думки, слів.

Перифраз – описовий оборот, стилістичний прийом, коли предмет, явище називаються не прямо, а через їхні характеристики, ознаки.

Персоніфікація (лат. *persona* – маска, особа і *fasio* – роблю) – вид метафори, надання неживим предметам або поняттям людських властивостей.

Полеміка (франц. *polemique*, від грецьк. *polemikos* – войовничий, ворожий) – гостра суперечка, сутичка думок з будь-якого питання.

Полемічний діалог – суперечка двох; припускає зіставлення і протиборство різноманітних точок зору, ідей, що мають за мету виявити логічні

протириччя і помилки, викривають неправду й обман. Пов'язана з аргументацією, тому що поза доказом (спростуванням) вона немислима; а також неможлива без урахуванням логічного, психологічного і морального компонентів.

Польотність – здатність голосу заповнювати весь простір того приміщення, в якому він звучить, що дає можливість почути оратора в будь-якій точці приміщення.

Правильність мови – це дотримання діючих норм української літературної мови.

Приведення до абсурду – міркування, що показує помилковість будь-якого положення шляхом виведення з нього абсурду, тобто суперечності.

Прийоми тактики оратора – певні дидактичні, мовні, техніко-інтонаційні форми, в яких передається інформація.

Приказка – стійкий фольклорний вираз, який несе у собі емоційно-образну характеристику якогось явища. Приказка на відміну від прислів'я завжди виступає в мовленні як частина судження. За своєю структурою вона може співвідноситися із реченнями, із словосполученнями.

Примовка – жартівливий, переважно римований вислів, що використовується в усному і писемному мовленні в різних життєвих ситуаціях.

Принцип достатньої підстави – принцип, який вимагає, щоб у кожному твердженні зазначалися підстави, через які воно приймається і вважається істинним.

Принципи тактики оратора – основоположні правила побудови промови, основні вимоги до неї.

Прислів'я – це виражений структурою речення влучний образний вислів, який формулює певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду.

Промова – публічний виступ з будь-якої теми; текст такого публічного виступу.

Просодія (грец. *prosodia* – наголос, приспів) – система вокалізації промови (тон, інтонація, темп, гучність вимови промови).

Регістр – складова частина поняття “діапазон” – частина звукового ряду, ряд сусідніх звуків, об'єднаних тембром. Існує три Р.: високий, середній, нижній. Яскравою є мова, коли оратор володіє широким діапазоном – у трьох регістрах.

Резонатори – частина голосового апарату, що включає до себе гортань, порожнини рота й носа. Вони посилюють звук, що виникає завдяки дії голосових зв'язок. Зміни форми і об'єму порожнини рота забезпечують чіткість кожного звука або дають резонанс.

Ритм промови - зміни певних частин промови за довжиною звучання, а також чергування мови, що звучить, та пауз.

Риторика – теорія і мистецтво ораторської промови.

Риторичне запитання – запитання, яке не переслідує мети отримати відповідь слухачів, спрямоване на ствердження якоїсь ідеї або таке, що використовується як засіб підсилення уваги аудиторії.

Риторичний вигук – особливо емоційне твердження або заперечення, констатація якогось факту або думки, що супроводжується кличною інтонацією.

Сила голосу – рівень гучності й волі звучання.

Синекдоха (грец. *synecdoche* – співвіднесення) – заміна одного слова чи виразу іншим на основі якоїсь кількісної характеристики предмета мовлення.

Словесна наочність – живі образи й картини, які створюються ораторами за допомогою мовних засобів, на відміну від образів, які сприймаються зором або за допомогою інших рецепторів, тобто на відміну від предметної наочності. С. н.

досягається шляхом умілого використання тропів, прислів'їв, приказок, афоризмів, інших зображувальних засобів мови.

Слухання – певна розумова діяльність людини, спрямована на увагу до промови іншої людини.

Софізм (грец. *sophisma* – судження, придумане розумно, хитро) – міркування, що здається правильним, але що містить приховану логічну помилку і служить для додання видимості істинності помилковому твердженню.

Спіральний спосіб доказу – багаторазове згадування однієї й тієї ж думки, щоразу збагаченої новою інформацією.

Способи тактики оратора – комплекс мовних, ди-дактичних, техніко-інтонаційних тощо заходів для організації роботи аудиторії, за допомогою яких посилюється її інтелектуальна, пізнавальна й емоційна діяльність.

Спростування – міркування, спрямоване проти висунутої тези і встановлення її помилковості або недоведеності.

Стиль (лат. *stylus* – стрижень для письма) – спосіб використання мови, заснований на виборі з різноманітних мовленнєвих запасів тих засобів, які найкращим чином забезпечують спілкування між людьми в даних умовах. Розпізнають такі стилі: розмовно-побутовий (розмовний); офіційно-діловий; науковий; ораторсько-публіцистичний; літературно-художній.

Стратегія оратора – 1) розробка основних напрямів промови; 2) дії оратора, спрямовані на пошук ідеї промови.

Ступінчатий спосіб доказу – поступовий плин думки від загального до конкретного чи навпаки.

Судове ораторське мистецтво – це комплекс знань і умінь юриста з підготовки і проголошення привселюдної судової промови відповідно до вимог закону; уміння побудувати об'єктивно аргументоване міркування, що формує науково-правові переконання; уміння впливати на правосвідомість людей.

Судові дебати – частина судового розгляду, під час якої сторони підбивають підсумки проведеного дослідження фактичних обставин справи, аналізують зібрані докази, висловлюють і обґрунтовують кожен свою думку з приводу питань, що підлягають розгляду судом.

Суперечність – два вислови, один з яких є запереченням іншого.

Тактика оратора – 1) сукупність принципів, способів, прийомів розгортання (доказування) основної ідеї промови; 2) план досягнення цілей промови.

Теза – 1) основна ідея промови; 2) твердження, істинність якого треба довести у промові оратора.

Тембр – якість, забарвлення звука, якими відрізняються один від одного звучання однієї і тієї ж висоти.

Тембр голосу – звукове забарвлення, характерне для кожного голосу (або інструмента).

Темп мовлення — це швидкість, з якою оратор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому. Він залежить від індивідуальних особливостей промовця, його темпераменту, від теми та змісту промови, а також від умов, за яких виголошується промова, та особливостей аудиторії.

Техніка мовлення – уміння оратора володіти голосом, інтонувати виступ та управляти аудиторією. У вузькому сенсі складається з трьох аспектів: дикції, дихання, голосу (практично вони неподільні). Будова мовного апарату, властивості голосу людини, мовне дихання, артикуляція звуків, дикція, логічна пауза і логічний наголос, інтонація, мовні ноти, гігієна голосу оратора, особливості виступу перед великими і малими аудиторіями – основні поняття, що вивчаються у техніці мовлення.

Точність промови – ознака культури мови, що характеризується вмінням чітко і ясно мислити, знанням предмета мови і законів мови.

Троп (*грецьк. tropos* – зворот) – вживання слова або вислову в переносному, образному значенні. В основі тропа – зіставлення двох явищ, предметів, які близькі один одному за будь-якими ознаками.

Увага аудиторії – зосередження думки або зору, слуху на будь-якому об'єкті, спрямованість думки на кого-, що-небудь; цікавість до кого-, чого-небудь, вияв бажання роздивитися, зрозуміти і т.п. кого-, що-небудь; настроєність на сприйняття, фіксування чого-небудь органами почуття, пам'яттю, розумом.

Фігури (*лат. figura* - образ, вид) – стилістично значущі типи побудови фрази, її конструктивні особливості.

Фізіологічні паузи – паузи, викликані необхідністю вдихнути повітря. Як правило, вони збігаються з іншими паузами — граматичними, логічними і психологічними.

Чистота мови — відсутність у ній зайвих слів, слів-паразитів.

Ясність мови — характеристика терміна (поняття) з погляду визначеності, виразності його сенсу.

Питання для контролю знань та умінь студентів/курсантів

1. Предмет і функції ораторського мистецтва.
2. Місце ораторського мистецтва в професійній діяльності та спілкуванні.
3. Закони ораторського мистецтва.
4. Концептуальний закон ораторського мистецтва.
5. Суть і характеристика закону аудиторії.
6. Стратегія оратора, її структура.
7. Тактика оратора, її структура.
8. Мовний закон ораторського мистецтва.
9. Закон ефективної комунікації ораторського мистецтва.
10. Системно-аналітичний закон ораторського мистецтва.
11. Вимоги до оратора.
12. Етапи діяльності оратора.
13. Характеристика докомунікативної фази в діяльності оратора.
14. Історія ораторського мистецтва (головні етапи).
15. Ораторське мистецтво України.
16. Закономірності розвитку ораторського мистецтва.
17. Роди і види ораторського мистецтва, загальне і особливе.
18. Види ділового красномовства, їх характеристика.
19. Види судового красномовства, їх характеристика.
20. Види академічного красномовства, їх характеристика.
21. Види соціально-політичного красномовства, їх характеристика.
22. Види побутового красномовства, їх характеристика.
23. Психологічні основи ораторського мистецтва.
24. Соціально-демографічна характеристика аудиторії.
25. Соціально-психологічна характеристика аудиторії.
26. Формально-ситуативна характеристика аудиторії.
27. Типи аудиторії за ставленням до оратора або промови.
28. Фази стану уваги аудиторії під час промови оратора.
29. Рівні розуміння й мислення в характеристиці аудиторії.
30. Мотиви, інтереси, настанови як ознаки аудиторії та елементи її портрета.
31. Характеристика судової аудиторії.

33. Психологічна культура: поняття і зміст.
34. Психологічні перешкоди сприйняття в аудиторії, шляхи їх подолання.
35. Психологічні помилки спілкування оратора й аудиторії, шляхи їх подолання.
36. Психологічні проблеми взаємодії оратора і аудиторії.
37. Засоби створення контакту між оратором і аудиторією.
38. Логічні основи ораторського мистецтва.
39. Логічні принципи побудови публічного виступу.
40. Структура доказу.
41. Засоби доказу. Характеристика індукції та дедукції.
42. Правила і помилки висунення тези.
43. Правила і помилка аргументації.
44. Правила і помилки демонстрації.
45. Закони логіки як основа переконливого впливу промови.
46. Дидактичні основи ораторського мистецтва.
47. Композиція виступу. Характеристика її частин, зачину та кінцівки.
48. Композиційні прийоми побудови промови.
49. Композиційні особливості короткої та довгої промови.
50. Форми репетиції виступу.
51. Загальні принципи побудови публічної промови.
52. Мовні основи ораторського мистецтва.
53. Культура мови: поняття і структура.
54. Мовна норма та її критерії.
55. Стель мовлення: поняття, види стилю.
56. Стилїстичні особливості створення тексту промови.
57. Мовний стиль судової промови.
58. Наочність мовлення: поняття і зміст.
59. Шляхи вдосконалення наочності мови.
60. Засоби мовної виразності й наочності.
61. Типи тропів промови.
62. Види фігур промови.
63. Техніко-інтонаційні основи ораторського мистецтва.
64. Техніка мовлення: поняття та зміст.
65. Проблеми техніки мовлення.
66. Категорії техніки мовлення.
67. Інтонація: поняття, зміст, призначення.
68. Проблеми інтонування.
69. Інтонаційно-виразні засоби мови.
70. Мовні ноти: призначення, зміст.
71. Суть і функції полеміки.
72. Принципи полеміки.
73. Прийоми полеміки.
74. Питання і відповіді в полеміці.
75. Полемічні хитрощі (викрути), шляхи їх нейтралізації.
76. Особливості промови прокурора, вимоги до неї.
77. Особливості промови адвоката, вимоги до неї.
78. Риторика Давньої Греції.
79. Логографи – автори промов для клієнтів.
80. Риторика Давнього Риму. Риторика у період раннього і пізнього середньовіччя.
81. Ораторське мистецтво в Київській Русі.
82. Перша слов'янська риторика (1620 р.).
83. Курс риторики в Києво-Могилянській академії.
84. Риторика Феофана Прокоповича.

85. Поетично-риторична спадщина Г. Сковороди.
86. Система риторичної освіти в XVII – XVIII ст.. М. Ломоносов.
87. Риторика у XIX ст. Риторичні системи М. Сперанського, М. Кошанського, К. Зеленецького.
88. Піднесення академічного і судового красномовства в Росії у II пол. XIX ст.
89. Судові промови видатних юристів А.Ф. Коні, П.А. Олександрова, Ф.М. Плевако.
90. І. Франко – видатний політичний промовець.
91. Красномовство у XX ст. «Інститут живого слова».
92. Неориторика в розвинутих країнах Заходу.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Успішності студентів із засвоєння навчальної дисципліни “Риторика” оцінюються з урахуванням результатів:

- 1) роботи на семінарських заняттях;
- 2) підсумкового заліку за весняний семестр.

Оцінювання знань студентів під час семінарських занять відбувається за чотирибальною системою згідно із такими критеріями: повнота розкриття питання, логічність і стиль виступу, міра засвоєння матеріалу, вміння обґрунтувати свою позицію і відповісти на запитання викладача, оперування науковою літературою, володіння фактографічним матеріалом, уміння узагальнити і зробити аргументовані висновки.

Підсумковий контроль знань студентів з ораторського мистецтва проводиться у формі заліку.

Критерієм оцінки відповіді на заліку служить рівень володіння студентом теоретичним матеріалом курсу, уміння синтезувати отримані теоретичні знання з практичними проблемами ораторської діяльності.

Аргументована, логічна відповідь, володіння матеріалом навчального курсу, оперування поняттями та категоріями, що передбачені навчальною дисципліною, уміння встановити зв'язок між теоретичними знаннями та практикою ораторської діяльності оцінюється як “залік”.

Рекомендована література

1. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова. [Навч. посіб.]/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Андреев В.И. Деловая риторика. [Практический курс делового общения и ораторского мастерства]/ В.И. Андреев – М.: Народное образование, 1995. – 208 с.
3. Апресян Г.З. Ораторское искусства./ Г. З. Апресян – М., Изд-во Московского ун-та, 1978.– 278 с.
4. Вагапова Д.Х. Риторика в интеллектуальных играх и тренингах/ Х. Д. Вагапова – М.: Цитадель, 1999. – 460 с.
5. Вайнола Р. Творча гра як засіб розвитку у студентів професійно-педагогічних умінь // Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності: Зб. наук. праць. – К., 1996. – С. 85 – 93.
6. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Риторика для юристов. [Учебное пособие для вузов]/ Л.А. Введенская, Л.Г. Павлова – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 576 с.

7. Далецкий И.Б. Риторика: заговори, и я скажу кто ты. [Учебное пособие]/ И.Б. Далецкий – М.: Омега – Л., 2004. – 488 с.
8. Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов). [Учебн. пособие]/ Н. Н. Ивакина – М: Юристь, 2003. – 384 с.
9. Ивакина Н.Н. Культура судебной речи/ Н. Н. Ивакина – М., 1995. – 323 с.
10. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя/ Н. И. Клименко – К., 1990. - С. 130.
11. Молдован В.В. Риторика загальна та судова. [Навч. посіб.] / В. В. Молдован – 2-ге вид. – К: Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
12. Молдован В.В., Кацавец Р.С. Судова риторика: практикум. [Навчальний посібник]/ В. В. Молдован, Р. С. Кацавец – К.: Алерта, 2006. – 200 с.
13. Мурашов А.А. Риторика. [Хрестоматія – практикум]/ А. А. Мурашов – М.: Рос. Пед. агентство, 1998. – 318 с.
14. Онуфрієнко Г.С. Риторика у практичних завданнях для юристів. [Навчальний посібник]/ Г. С. Онуфрієнко – Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2002. – 307 с.
15. Сагач Г.М., Юнина Е.А. Риторика в интеллектуальных играх/ Г. М. Сагач, Е. А. Юнина – К.: Знание, 1990. – 28 с.
16. Сагач Г.М. Золотослів/ Г. М. Сагач – К., 1998. – 378 с.
17. Шахиджанян В. Учимся говорить публично // Студенческий меридиан. – 1989. – № 6 – 7, 9 – 12; 1990. - №1 – 3.

Зміст

Пояснювальна записка

Плани практичних занять

Тематика навчальних публічних виступів

Словник основних термінів

Питання для контролю знань та умінь студентів/курсантів

Критерії оцінки успішності студентів

Рекомендована література